پرۆژەی تیشك (٥٦)

پرۆژەی تیشك

ئیسلام لە نێوان

نەزانی عالمەکانی

و

بێ توانایی نەوەکانی

نووسینی : عبدالقادر عودە

وەرگێڕانی: جمال حبیبوڵلا

ناوی کتێب: ئیسلام لە نێوان نەزانی عالمەکانی و بێ توانایی نەوەکانی

نووسینی: عبدالقادر عودە

وەرگێڕانی: جمال حبیبوڵڵا

ژمارەی سپاردن: ژمارە (١٧٣٥) ساڵی (٢٠٠٩)

نۆرەی چاپ: یەکەم

ساڵی چاپ: ٢٠٠٩

نەخشەسازیی بەرگ و ناوەوە: سیف و سرمد

لە بڵاوکراوەکانی: پرۆژەی (تیشک)، ژمارە (٥٦)

ناونیشانی پرۆژە لەسەر تۆڕی ئینتەرنێت:

www.tishkbooks.com

ئیمەیلی پرۆژە:

info@tishkbooks.com

tishkbooks@yahoo.com

الاسلام بين جهل علمائه وعجز ابنائه

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى علم بالقلم، علم الانسان مالم يعلم، والصلاة والسلام على محمد النبي الامي الذي اختياره الله الهداية خلقه، فأرسله للناس كافة داعيا ومعلما: يدعوهم الى الله، ويعلّمهم كتابه، ويردد عليهم قوله جل شأنه: يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا كُنتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَن كَثِيرٍ قَدْ جَاءكُم مِّنَ اللّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُّبِينٌ*يَهْدِي بِهِ اللّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلاَمِ وَيُخْرِجُهُم مِّنِ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ(المائدة:١٥–١٦). پاشان، ئەوەی کە موسڵمان دڵتەنگ ئەکات ئەمەیە، ئەبینیٚ موسڵمانان لە لاوازییەکەوە بەرەو لاوازییەکی تر ئەچن، لە نەفامیی (جهل)ێکەوە دەرئەچن بەرەو نەفامییەکی تر، ناشزانن کە هۆی سەرەکیی ئەوەی تیایدا چەقیون نەشارەزاییانە بە شەریعەتی ئیسلام و جێبەجیٚ نەکردنیەتی بە تێروپڕی وەك خۆی، هەروەها نازانن کە خۆهەڵواسینیان بە یاسا دەستکردەکانەوە هۆی خراپیی و فەسادبوونیانە و لاوازیی بە دوای لاوازیی دێنێت بە سەریاندا و بۆیان بەجێئەهێڵیٚ.

بێگومان منیش باوەڕم وایە هەر لەبەر ئەوە وازمان لە ئەحکامی شەریعەتی ئیسلام هێناوە کە نایانزانین و زانایانیشمان لەم ڕووەوە پاڵیان لێداوەتەوە، یان دەستەوسان بوون لەوەی بیانناسێنن پێمان، خۆ ئەگەر هەموو موسڵمانێك ئەرکی سەرشانی خۆی بەرامبەر ئەم شەریعەتە بزانیبایە، لە بەجێهێنانیدا کەمتەرخەمیی نە ئەکرد، بگرە لە خزمەتکردنی شەریعەتەکەدا پێشبڕکێمان دەکرد، هەر بەو جۆرەش لە جێبەجێکردنیدا.

منیش وامبەچاكزانی چاكترین شتێك كە موسڵمان خزمەتی برای موسڵمانی خۆی پێبكات ئەمەیە، ئەحكامی شەریعەتی ئیسلامی پێبناسێنێ، ئەوەی لای شاراوەیە دەریبخات بۆی.

ئەمەش نامیلكەیەكی بچووكە لە ئەحكامەكانی ئیسلام، شتێكی وەهام تێدا كۆكردووەتەوە كە موسڵمانی ڕۆشنبیر ناتوانێ دەستبەرداری ببێت، تیایا ڕووی ڕاستییم ڕۆشنكردۆتەوە لەبارەی هەندێ داواو لافی سەیرەوە كەوا هەندێ نەزان دەریان ئەبڕن لەسەر حسابی شەریعەتی ئیسلام، كە نە پاڵپشتیان هەیە و نەژیربێژی (منطق) پەسەندیان ئەكات. هیوادارم ئەم نامیلكەیە بتوانێت ئەو وەزعانەی ئیسلام كە بە هەڵگەڕاوەیی لە مێشك و بیری هەندێ برای زانادا هەن ـ بەلاَم زانا بە زانستی مەدەنی ـ ڕاست بكاتەوە، هەروەك ئومێدەوارم شتێكی وای تیابێت كە پاڵ بنێت بە زانایانی ئیسلامەوە و ڕێگای خۆیان بگۆڕن، لە خزمەتكردنی ئیسلامدا شێوازێكی نوێ بگرنە بەر، لە كاتێكدا ئەوان میراتگرانی پێغەمبەرانن و تەبلیغكەرانی پەیامی پێغەمبەرانن.

داوا ئەكەم لە خوا هەموومان بخاتە سەر ڕێی ڕاست.

جەمال حەبیبوڵلا

بێدار

بەشی یەکەم

ئەوەی لەسەر موسڵمان پێویستە بیزانێت

ئێمە گرۆهی موسڵمانان شادمانین بەوەی سەر بە ئیسلامین، بەڵکو شانازیشی پێوە ئەکەین، بەڵام بەداخەوە گرنگترین ئەحکامی ئیسلامی نازانین و مەزنترین کۆڵەکە و پایەکانی پشتگوێ ئەخەین!

ئەحکام و پایەکانی ئیسلام

حوکمەکانی ئیسلام ئەو بنەماو تیۆر (مبادیء و نظریات)انەن کە قورئانی پیرۆز هێناونی و پێغەمبەر ﷺ گەیاندونی بە ئێمە، تێکڕای ئەو بنەما و تیۆرانەیە کە پێیان دەڵێین شەریعەتی ئیسلام. کەواتە شەریعەتی ئیسلام بریتیە لەتێکڕای ئەو بنەماو تیورانە کەئیسلام دایناون لە: یەکتاناسی (التوحید) و ئیمان و عیبادات و ئەحوالی شەخسیی و تاوانەکان (الجرائم) و موعامەلات و بەڕێوەبردن (الادارە) و رامیاریی و... هتدی لە مەبەست و ڕێڕەو (الاتجاهات)دا.

مەزنترین پایەی ئیسلامیش بریتییە لەوەی حوکم بکرێت بە ئەحکامەکانی، چونکە ئیسلام هەر بۆ ئەوە هاتووە حوکمەکانی بزانرێن، شەریعەت و شەعائرەکانی بەرز بکرێنەوە و جێبەجێ بکرێن، بەم پێیەش هەرکەس کارکردن بە شەریعەتی ئیسلام بخاتە لاوە، یا لە کارکردن پەکیانبخات، بێگومان ئەوە ئیسلامی خستووەتە ئەولاوە و لە کارکردنی خستووە.

ئەحکامەکانی ئیسلام بۆ دین و دنیا دانراون:

ئەو حوکمانەی کە ئیسلام هێناونی، دوو جۆرن: جۆرێکیان کاریان راگیرکردنی ئایینە، ئەمانە ئەحکامی عەقائید و عیبادات ئەگرنەوە. جۆری دووەمیان کاریان رێکخستنی دەوڵەت و کۆمەڵگەیە، ئەمانە ئەحکامی موعامەلات، عقوبات، ئەحوالی شەخسیی، دەستووریی، دەوڵەتی و... هتد ئەگرێتەوە. ئیسلام دین و دنیا تێکەڵ بە یەك ئەکات، مزگەوت و دەوڵەت، واتە ئیسلام هەروەك مزگەتە، دەوڵەتیشە. وەك خواپەرستییە، سەرکردایەتیشە، هەروەك ئایین پارچەیەکی ئیسلامە، حکومەتکردنیش پارچەی دووەمیەتی، بگرە گرنگترین پارچەیەتی، بەڵێ (عوسمانی کوری عەفان) رەزای خوای لێبێ راستی فەرمووە کاتێ گوتوویەتی: "ان الله لیزع بالسلطان ما لا یزع بالقرآن".

ئەحکامەکانی ئیسلام بە هەموو جۆر و ژمارەکانیانەوە بە مەبەستی بەختەوەرکردنی مرۆڤ هاتوون چ لە دنیادا و چ لە ئاخیرەتدا، هەروەها هەموو کارێکی دنیایی دیوێکی ئاخرەوی هەیە، کارێکی پەرستن، یان مەدەنیی، یان تاوانکاریی، یان دەستووریی، یاخود دەوڵەتیی لە دنیادا کاریگەریی چاوەڕوانکراوی خۆی هەیە کە بەجێهێنانی ئەرکە، یان بریتییە لە بەرپاکردن و پێکهێنانی حەڵاڵیەتی و موڵکایەتیی، یا بنج بەستکردن، یا ریشەکەنکردنی حەقێك، یا هێنانە گۆڕی سزایەك، یاخۆ ئەنجادانی بەرپرسیارییەك، هەریەك لەوانە و هیتریش کە خاوەنی شوێنەواری چاوەڕێکراوی خۆیەتی لە دنیادا، هەر بەو جۆرەش خاوەنی شوێنەواری چاوەڕێکراوی خۆیەتی لە ئاخیرەتیشدا کە بریتییە لە پاداشت وەرگرتن، یان سزا چەشتنی ئاخیرەت.

جا بینا لەسەر ئەوەی مەبەست لە شەریعەتی ئیسلام بەختەوەرکردنی مەردومە لە دنیاو ئاخیرەتدا، پێویستە بە یەك یەکە (وحدة) تەماشای ئیسلام بکرێت، یەکەیەکی وەها کە بەشبەشکردن ناگرێتە خۆی و پەسەندی ناکات، بە واتایەکی تر بەدەنێکە و پارچە پارچەکردن ناگرێتە خۆ، چونکە وەرگرتنی هەندێکی بەبێ ئەویتری، ئەو مەبەستە نادات بە دەستەوە کە لە پێناویدا هاتووە.

هەر کەسێك بڕوات بە شوێن ئایەتەکانی ئەحکامدا لە قورئاندا، ئەبینێ هەر حوکمێك لەو حوکمانە بە نیسبەت ئەوانەوەی سەرپێچی ئەکەن لێی، دوو سزا بە ئاشکرا بەدی ئەکرێت: سزایەکی دنیایی و سزایەکی ئاخرەویی. بۆ نموونە: رێ بڕی (رێگا لە خەڵك گرتن) سزاکەی کوشتنە و بڕینە، چوارمێخە کێشانە، دوورخستنەوە (نفي)یە، ئەمە سزا دنیاییەکە، سزاو ئازارێکی گەورەش لە قیامەتدا. ئەمەتا خوا ئەفەرموێ: (إِنَّمَا جَزَاء الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الأَرْضِ فَسَاداً أَن يُقَتَّلُواْ أَوْ يُصَلَّبُواْ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلافٍ أَوْ يُنفَوْاْ مِنَ الأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ) (المائدة: ٣٣). هەروەها بڵاوکردنەوەی داوێن پیسی، بوهتان کردن بۆ ئافرەتە پاکەکان، هەریەك لەمانە سزای دنیایی و سزای قیامەتیی هەیە. خوا ئەفەرموێ: (إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَن تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ) (النور: ١٩). (إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ * يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ * يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ) (النور: ٢٣ـ ٢٥). کوشتنی دەستەنقەستیش دوو سزای هەیە: تۆڵە لێسەندن لە دنیادا و سزادان لە ئاحیرەتدا. خوای گەورە ئەفەرموێ:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى) (البقرة: ١٧٨). هەروەها ئەفەرموێ: (وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُّتَعَمِّداً فَجَزَآؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِداً فِيهَا) (النساء: ٩٣)

هەر بەو جۆرەش خەریکە حوکمێکمان بەرچاو نەکەوێت کە شەریعەتی ئیسلام سزایەکی ئاخرەوی بۆ دیاریی نەکردبێت لە پاڵ سزا دنیاییەکەیدا، خۆ ئەگەر شتێکمان لەوبارەوە بەرچاو کەوت، ئەوا ئەچێتە ژێر تێکڕای ئەم فەرمودانەی خوارەوە: (أَفَمَن كَانَ مُؤْمِناً كَمَن كَانَ فَاسِقاً لَّا يَسْتَوُونَ * أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَى نُزُلاً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ * وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَن يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ). (السجدة: ١٨ـ٢٠). دیسان ئەفەرمێ: (وَمَن يُطِعِ اللّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ * وَمَن يَعْصِ اللّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَاراً خَالِداً فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ) (النساء: ١٣ـ ١٤).

ئەحکامەکانی شەریعەتی ئیسلام بە هەوانتە (عبثا) دانەنراون بۆ دنیاو ئاخیرەت، بەڵکو مەنتیقە شەریعەتەکە خۆی وائەخوازێت، ئەم شەریعەتە لە بنەڕەتەکەیدا دنیا بەشوێنی تاقیکردنەوە و تیاچوون ئەژمێرێت، ئاخیرەتیش بە شوێنی مانەوە و پاداشتدانەوە دائەنێ، مرۆڤیش بەرپرسیارە لە کارەکانی خۆی کە لە دنیادا کردوویەتی و لە ئاخیرەتدا پاداشتی وەرئەگرێتەوە، ئەگەر چاکەی کرد ئەوا چاکە دێتەوە رێی، ئەگەر خراپەشی کرد دیارە یەخەی خۆی ئەگرێت، سزای دنیایش سزای قیامەت لە کۆڵ ناخات و نایشواتەوە، سا مەگەر مرۆڤ تەوبە بکات و بگەڕێتەوە بۆ لای خوا.

شەریعەتی ئیسلام لە یاسا دەسكردەكان جیادەكرێتەوە بەوەی دین و دنیا تێكەڵ ئەكات ـ واتە هیچ كامیان فەرامۆش ناكات ـ، بەڵكو بۆ دنیاو ئاخیرەت دانراوە، ئەمەش تەنیا هۆیەكە كە موسڵمانان ناچار ئەكات ملكەچیی شەریعەتەكە بە ئاشكرا و نهێنی، لە خۆشی و ناخۆشییدا بكەن، چونكە باوەڕیان هەیە ـ بەپێی دەقی ئەحكامی شەریعەتەكە ـ بەوە كە ملكەچییكردن جۆرێكە لەو پەرستنەی نزیكیان ئەكاتەوە لە خواو لەسەر ئەو ملكەچییكردنە پاداشتیان دەست ئەكەوت، ئیتر ئەگەر یەكێكیان بۆی رێكەوێت بتوانێ تاوانێك بكات و بشزانێ لە سزای دنیایی قوتار ئەبێت، هەر نایكات، چونكە لە سزای قیامەت و توڕەیی خوا ئەترسێ و خۆی ئەپارێزێ، ئەم هۆیەش ئەبێتە هۆی كەمبوونەوەی تاوان و پاراستنی ئاسایش و پارێزگاریكردنی رژێمی كۆمەڵ، بە پێچەوانەی حاڵەتی یاسا دەستكردەكان كە لە دڵ و دەروونی ئەوانەدا ئەمانیان بەسەردا جێبەجێ ئەكرێ، هیچ كاریگەرییەك نییە بتوانێت ناچاریان بكات بۆ ملكەچی كردنیان، ئەوسا هەركەسێك هەر تاوانێكی بۆ رێكەوت و زانی یاسا پێی نازانێ ـ كە ناشزانێ ـ دەی چیتر لە نەكردنی ئەو تاوانە ئەیگێرێتەوە كە ئایین و ڕەوشت لە ئارادا نەبن؟، بە هۆی ئەمەشەوەیە لەو وڵاتانەدا كە یاسا دەستكردەكان جێبەجێ ئەكرێ تیایاندا تاوان و تاوانكاریی رۆژ لە دوای ڕۆژ لە پەرەسەندندایە و رەوشت جوانی لە لاواز بوونایە و تاوانباران لە چینی بەناو رۆشنبیراندا روو لە زیاد بوونن بە پێی بەدبوونی رەوشتی ئەو چینانەو توانایان لە خۆ دەرباز كردن لە دەسەڵاتی یاسا.

حوكمەكانی شەریعەت بەش بەش نابن

حوكمەكانی شەریعەت بەش بەش نابن و لە یەكتر جیاناكرێنەوە، ئەمەش نەك هەر لەبەرئەوەی كە باس و یاداشتمان كرد و گوتمان بەشبەشكردن پێچەوانەی مەبەستی شەریعەتەكەیە، بەڵكو لەبەر ئەوەیە دەقەكانی شەریعەتەكە هەر خودی خۆیان رێمان لێئەگرن لەوەی پەیڕەوی هەندێكیان بكەین و هەندەكەی تریان بخەینە لاوە، هەروەك رێیان لێگرتین كە باوەڕمان بە هەندێكی تریان نەبێت.

هەروەها شەریعەتەكە هەروەك داوامان لێئەكات كە باوەڕمان هەبێت بە هەمووی، هەر بەو جۆرەش لەسەرمان فەرز ئەكات كە پەیڕەوی و كاركەر بین بە هەموو ئەحكامەكانی، جا هەر كەسێك وانەكات و وانەبێت ـ واتە باوەڕ و كرداری وانەبن ـ ئەوا بەر ئەم فەرموودەیەی خوا ئەكەوێت: (أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاء مَن يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنكُمْ إِلاَّ خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ) (البقرة: ٨٥).

ئەو دەقانەی كە لە بارەی حەرامكردنی كاركردن بەهەندێك لە شەریعەت و پشتگوێخستنی هەندێكی تری هاتوون زۆرن، لەوانە: (إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى مِن بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَـئِكَ يَلعَنُهُمُ اللّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ * إِلاَّ الَّذِينَ تَابُواْ وَأَصْلَحُواْ وَبَيَّنُواْ فَأُوْلَـئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ) (البقرة: ١٥٩ـ ١٦٠). لێرەدا شاردنەوە مانای كاركردنە بە هەندێك لە ئەحكام بەبێ هەندەكەی تر، یا ددانن‌انە بە هەندێكدا لەگەڵ ئینكاركردنی هەندێكی تردا.

هه‌م دیسان خوا ئه‌فه‌رموێ: (إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَناً قَلِيلاً أُولَـئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلاَّ النَّارَ وَلاَ يُكَلِّمُهُمُ اللّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلاَ يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ * أُولَـئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُاْ الضَّلاَلَةَ بِالْهُدَى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ). (البقرة: ١٧٤ـ ١٧٥). دیسان ئه‌فه‌رمێ:(فَلاَ تَخْشَوُاْ النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلاَ تَشْتَرُواْ بِآيَاتِي ثَمَناً قَلِيلاً وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللّهُ فَأُوْلَـئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) (المائدة: ٤٤). (إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُواْ بَيْنَ اللّهِ وَرُسُلِهِ وَيقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُواْ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلاً * أُوْلَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقّاً) (النساء: ١٥٠ـ ١٥١). (وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقاً لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِناً عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللّهُ وَلاَ تَتَّبِعْ أَهْوَاءهُمْ عَمَّا جَاءكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجاً وَلَوْ شَاء اللّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَـكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُم فَاسْتَبِقُوا الخَيْرَاتِ إِلَى الله مَرْجِعُكُمْ جَمِيعاً فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ * وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللّهُ وَلاَ تَتَّبِعْ أَهْوَاءهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَن بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللّهُ إِلَيْكَ فَإِن تَوَلَّوْاْ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيراً مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ * أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللّهِ حُكْماً لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ) (المائدة: ٤٨ـ ٥٠).

شه‌ریعه‌تی ئیسلام شه‌ریعه‌تێكی خوایی و گشتییه

شه‌ریعه‌تی ئیسلام به‌وه ناسراوه و جیا ئه‌كرێته‌وه كه شه‌ریعه‌تی گشتیی و گێتیه، خوای میهره‌بان نازڵی كردووه‌ته سه‌ر پێغه‌مبه‌ره‌كه‌ی (موحه‌ممه‌د) ﷺ هه‌تا ئه‌ویش بیگه‌یه‌نێت به‌سه‌ر پاكی مه‌ردم له عه‌ره‌ب و عه‌جه‌م، خۆرهه‌ڵاتیی و خۆرئاوایی، به سروشته جیاوازه‌كانیانه‌وه، به داب و نه‌ریت و مێژووه

جیاجیاکانیانەوە، ئەم شەریعەتە شەریعەتی هەموو خێزانێکە، هی هەموو هۆزێکە، هی هەموو کۆمەڵ و دەوڵەتێکە، بەڵکو شەریعەتێکی عالەمیە و هەر ئەوە ئەو شەریعەتەی کە زانایانی یاسا هاتبێت بە بیرو خەیاڵیاندا، بەڵام هێشتا نەیاندۆزیوەتەوە و رێیان نەکەوتووە لێی. دەی ئەم فەرموودەیەی خوا بخوێنەرەوە: (قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعاً) (الأعراف: ١٥٨) هەروەها: (هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ) (التوبة : ٣٣)

شەریعەتی ئیسلام شەریعەتێکی تەواو هەمیشەییە

ئەم شەریعەتە کە لەلایەن خواوە نێرراوەتە خوارەوە بە تەواویی و هەمەلایەنیی (شامل)ی نێردراوە، هاتنە خوارەوەشی لە ماوەیەکی کورتدا بووە، بە سەرەتای پێغەمبەرایەتی پێغەمبەر ﷺ دەستی پێکرد و بە وەفاتی ئەو کۆتایی هات: یاخۆ لەو رۆژەوە کۆتایی هات کە ئەم فەرموودەیەی خوای تێدا هاتە خوارێ: الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِيناً) (المائدة: ٣).

ئەم دەقە مەسەلەی کەماڵ و بەردەوامیی و هەمیشەییەتی شەریعەتەکە ئەبڕێتەوە، دیارە ئەمەش لە دوای بڕینەوەی ئەو مەسەلەیە کە (موحەممەد) ﷺ کۆتایی هێنەرە بە پێغەمبەران و رەوانەکراوان - دیارە - ئەمەش هەر بە دەقی قورئانی: (مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ) (الأحزاب:٤٠).

ئه‌و که‌سه‌ی که به ئه‌حکامی شه‌ریعه‌ته‌که‌دا ئه‌چێته‌وه، ئه‌بینێ به تێروته‌واویی هاتووه، که‌موکوڕیی تێدا نییه، هه‌موو کاروبارێکی ئه‌فرادان و کۆمه‌ڵان و ده‌وڵه‌تان ئه‌گرێته‌وه، چونکه ئه‌حوالی شه‌خسیی رێکوپێك ئه‌کات و موعامه‌لات و هه‌رچی په‌یوه‌ندیی به تاکه‌وه هه‌یه رێك و ساز ئه‌کات، ئیشوکاری حوکم و ئیداره و رامیاریی و هه‌رچی تریش که په‌یوه‌ندیی هه‌یه به کۆمه‌ڵه‌وه رێکئه‌خات، سه‌باره‌ت به په‌یوه‌ندیی ده‌وڵه‌تانیش له‌گه‌ڵ یه‌کترا، چ له جه‌نگ و چ له ئاشتییدا، هه‌ر به‌و جۆره‌یه.

شه‌ریعه‌تی ئیسلام بۆ کاتێك، یا چه‌رخ و سه‌ده‌یه‌ك نه‌هاتووه، به‌ڵکو بۆ هه‌موو کات و چه‌رخ و سه‌ده و زه‌مانێك هاتووه، ئه‌بێ تا سه‌رزه‌وی ئاوه‌دانی له‌سه‌ر بمێنێ ئه‌ویش هه‌ر بمێنێته‌وه و په‌یڕه‌ویی و ملکه‌چیی بکرێت.

بێگومان ده‌قه‌کانی شه‌ریعه‌ته‌که وه‌ها داڕێژراون که گۆڕانی رۆژگار کاریان تێنه‌کات و تازه‌یی، پیری به‌خۆیه‌وه نه‌بینێ و بنه‌ما و ده‌ستووره گشتییه‌کانی پێویستیان به گۆڕین نه‌بێت، تیۆره بنه‌ڕه‌تیه‌کانیشی هه‌ر به‌و شێوه‌یه‌ن. ده‌قه‌کانی ئه‌وه‌نده گشتیو پڕ له‌نه‌رمونیانین ئه‌توانێت حوکمی هه‌موو حاڵه‌تێکی نوێ بکات گه‌رچی پێشبینیکردنی ئه‌و حاڵه‌ته‌ش له توانادا نه‌بێت، به هۆی ئه‌مه‌شه‌وه ده‌قه‌کانی ئه‌م شه‌ریعه‌ته شایسته‌یی و ده‌ستکاریی و گۆڕان نین، وه‌ك یاسا ده‌ستکرده‌کان که هه‌میشه له‌گۆڕین و ده‌ستکارییکردنان.

بەراوردێك له نێوان
پەیدابوونی شەریعەت و پەیدابوونی یاسادا

بەڵێ، لەمەوبەر زانیمان شەریعەتی ئیسلام چۆن پەیدا بووە، بەڵام یاسای دەستکرد لەو کۆمەڵەوە پەیدا ئەبێت کە دایئەنێت و حوکمی پێئەکات، لە سەرەتاوە لاوازە، پایەکانی سنووردارن، پاشان بەپێی پێشکەوتنی ئەو کۆمەڵە، بەرەو پێشتر ئەبرێت و پایەکانی زیاد ئەبن و پێویستیەکانی ئەو کۆمەڵە چەند زیاد و جۆربەجۆر بن، ئەویش ئەوەندە پەرەئەدرێت بە تیۆرەکانی، هەروەها ئەو کۆمەڵە چەندێ لە بیرکردنەوە و زانستییدا پێش بکەوێ، ئەو یاسایەش ئەوەندە پێشکەوتوو ئەبێت.

هەروەها ئەوانەی کە بەسەر ئەو کۆمەڵەدا زاڵ و بە دەسەڵاتن، هەر ئەوانەن کە هەڵئەسن بە دانان و پاککردنەوە و ئاڵوگۆڕکردنی ئەو یاسایانە. کەواتە لێرەدا بەدیهێنەرە یاساکان کۆمەڵەکەیە و ئەویش بەو شێوەیە یاساکان دائەڕێژێ کە پێویستییەکانی خۆی دابین بکات، دیارە یاسا شوێنکەوتووی کۆمەڵەکەیە و پێشکەوتنی بەستراوە بە پێشکەوتنی کۆمەڵەکەوە.

یاسا ـ وەك زانایانی یاسا دەڵێن ـ دروستبوونی هاوکاتە لەگەڵ دروستبوونی خێزاندا لە چەرخەکانی یەکەمدا، ئەمجا بە پێشکەوتن و دەرکەوتنی هۆز، ئەویش پێشکەوت، ئەمجا بە پێکهاتنی دەوڵەت بەرەو پێشتر چوو، لە دواییدا قۆناغی دوایی پێشکەوتن لە کۆتایی سەدەی هەژدەهەمدا دەستی پێکرد لەسەر رۆشنایی تیۆرە فەلسەفیی و کۆمەڵایەتییەکان، ئیتر لەو کاتەوە تاکو ئێستا یاسای دەستکرد پێشکەوتنی گەورە و فراوانی بەخۆیەوە دی، تاوای

لێهات خۆی له‌سه‌ر تیۆرو بنه‌ما راگیر كرد كه‌ له‌ چه‌رخه‌كانی پێشوودا ئه‌مانه‌ بوونیان نه‌بوو.

سروشتی شه‌ریعه‌ت له‌ سروشتی یاسا جیاوازه‌

له‌دوای ئه‌وه‌ی په‌یدابوونی شه‌ریعه‌ت و په‌یدابوونی یاسامان خسته‌ به‌رچاو، ئێستا به‌ دڵنیایی و راستییه‌وه‌ ئه‌توانین بڵێین: شه‌ریعه‌ت وه‌ك یاسا نییه‌.. سروشتی شه‌ریعه‌ت زۆر جیاوازه‌ له‌ هی یاسا، خۆ ئه‌گه‌ر سروشتی شه‌ریعه‌ت وه‌ك هی یاسا بوایه‌، ئیتر شه‌ریعه‌ت به‌و شێوه‌یه‌ی كه‌ هاتووه‌ و به‌پێی ئه‌و باسای كه‌ كردمان نه‌ ئه‌هات و نه‌ ئه‌بوو، ئه‌وساش پێویست بوو شه‌ریعه‌تێكی سه‌ره‌تایی بێت، ئه‌مجا له‌گه‌ڵ پێشكه‌وتنی كۆمه‌ڵدا، وه‌ك یاسا رێگه‌ی پێشكه‌وتنی بگرتایه‌ته‌ به‌ر، ده‌ی به‌ هۆی ئه‌مه‌شه‌وه‌ نه‌یئه‌توانی ئه‌و تیۆره‌ تازانه‌ی تیابێت كه‌وا یاساكان ئێستا خه‌ریكن په‌ییان پێببه‌ن، به‌ڵكو نه‌یئه‌توانی بگاته‌ ئه‌و جۆره‌ یاسایانه‌، سا مه‌گه‌ر له‌ دوای تێپه‌ڕبوونی هه‌زاران ساڵ، ئه‌ویش پاش ده‌ركه‌وتنی یاساكان.

جیاوازییه‌ بنه‌ڕه‌تییه‌كانی نێوان شه‌ریعه‌ت و یاساكان

شه‌ریعه‌تی ئیسلام له‌ سێ ڕووه‌وه‌ جیاوازییه‌كی گه‌وره‌ و مه‌زنی هه‌یه‌ له‌ یاساكان:

ڕووی یه‌كه‌م: شه‌ریعه‌ت هی خوایه‌ و له‌ لایه‌ن خواوه‌ داڕێژراوه‌، به‌ڵام یاسا ده‌ستكردی مرۆڤه‌، ده‌ی هه‌ریه‌ك له‌ شه‌ریعه‌ت و یاسا به‌ ئاشكرا سیفاتی به‌دیهێنه‌ره‌كه‌ی خۆی تیایا ره‌نگ ئه‌داته‌وه‌. یاسا ده‌ستكردی مرۆڤه‌، بێگومان

ناتەواویی و دەستەوسانیی و لاوازیی و نەزانیی مرۆڤ تیایا رەنگ ئەداتەوە، به دوای ئەوەشدا یاسا لەبەر دەستی گۆڕانکاریدایه، یاخۆ لەبەر دەست ئەوەدایه که پێی ئەڵێن پێشکەوتن، ئیتر ئەو کۆمەڵە بەرەو هەر پێشکەوتنێکی پێشبینی نەکراو بڕوات، چەندەها حاڵەتی پێشبینی نەکراو ئەهێنێتە کایەوە. کەواتە یاسا هەمیشه ناتەواوە و هەرگیز ناتوانێت پێ بنێتە پلەی تەواوەتی (کمال)، چونکه بەدیهێنەرەکەی شایستەی ئەوە نییه به تەواو (کمال) ناو ببرێت و هەرگیز ناشتوانێ بزانێ چی ئەبێت و چۆن ئەبێت، ئەگەرچی ئەزانێ چی بووە و چی روویداوە.

بەڵام شەریعەت بەدیهێنەرەکەی خوایه، دیارە هێزو توانای خالقیەتی، کەماڵ و مەزنایەتیی و چڵەپۆپەی ئاگالێبونی خوا بەوەی بووە و هەیه له شەریعەتەکەدا خۆی ئەنوێنێ، جا لەبەرئەوەی داڕێژەرەکەی خوایه، دەی ئەبێ زانا و ئاگادار بێت به هەموو شتێکی ئێستا و داهاتوو.

رووی دووەم: یاسا بریتییه له چەندەها دەستووری کاتیی، کۆمەڵێك کەس دایان ئەنێن بۆ رێکخستنی کاروبار و دابینکردنی پێویستیەکانی خۆیان. کەواتە چەند دەستوورێکه شوێن کۆمەڵەکه دەکەوێت، یاخود له ئاستی ئەمڕۆی کۆمەڵەکەدایه و سبەینێش لەو کۆمەڵە دوا ئەکەوێ، چونکه یاسا ناتوانێت بەو خێرایيه بەرەوپێشەوە بڕوات که کۆمەڵەکه ئەڕوات، هەروەها یاسا چەند دەستوورێکی کاتییه و لەگەڵ ژیانی کاتی کۆمەڵدا ئەگونجێنرێت، تا گوزەرانی کۆمەڵ له گۆڕاندا بێت، ئەویش پێویستی به گۆڕین و دەستکاریی کردن ئەبێت.

بەڵام شەریعەت ئەو دەستوورانەن که خوای گەورە دایناون و توانای بەردەوامییان تێدایه بۆ رێکوپێککردنی ژیانی کۆمەڵ، شەریعەت و یاسا

هەردوکیان لەو رووەوە کە رێکخستنی ژیانی کۆمەڵە رێك ئەکەون، بەڵام شەریعەت لە یاسا جیاوازە لەوەدا کە دەستوورەکانی هەمیشەیین و گۆڕین و گۆڕانکارییان ناوێت، ئەم تایبەتمەندیی (المیزە)یە کە شەریعەت نیشانی ئەدات لە رووی "منطق"ەوە ئەمانەی پێویستە:

یەکەم: ئەبێت دەستوور و دەقەکانی شەریعەت ئەوەندە نەرمونیانیی و گشتییەت (العمومیە)یان تێدا بێت کە هەموو پێداویستییەکانی کۆمەڵ بگرن بە درێژایی هەموو رۆژگاران و بە قەدەر بەرەوپێشەوەچوون و زۆر بوون و جۆر بەجۆر بوونی پێداویستییەکانی کۆمەڵ و کۆمەڵگە.

دووەم: ئەبێت دەستوور و دەقەکانی شەریعەت ئەوەندە بەرز و شکۆمەند بن بە شێوەیەك کە مەحاڵ بێت لەکاتێکدا یا لە سەدە و چەرخێکا لە ئاستی کۆمەڵ دوا بکەون.

لە واقیعدا ئەوەی کە مەنتیق ئەیخوازێ بە هەردوو رووەکەیەوە، لە شەریعەتدا هەیە، بگرە ئەوە گەورەترین تایبەتمەندییە کە شەریعەت لە یاسا جیا ئەکاتەوە، دەقەکانی شەریعەت بە شێوەی گشت لایەنیی و نەرمونیانیی هاتوون و گەیشتوونەتە چڵەپۆپەی ئەم مەبەستە، لە بەرزیی و شکۆمەندیشا لەو ئاستەدان کە ئاست لەوە بەرزتر بە هیچ بیرو هۆشێکدا نایەت.

بێگومان زیاتر لە سیازدە سەدە بەسەر هاتنی ئەم شەریعەتەدا تێپەریوە، لەم ماوەیەدا زیاتر لە جارێك بارودۆخ گۆڕاوە و بیروڕا و زانیاری ئێجگار پێشکەوتوون، پیشەسازیی و داهێنانی وەها هاتوونەتە گۆڕێ کە بە خەیاڵی مرۆڤدا نەئەهاتن، دەستوورو دەقەکانی یاسا دەستکردەکان لە جارێك زیاتر گۆڕانیان بە خۆیانەوە دی تا بتوانن خۆیان لەگەڵ گوزەران و بارودۆخی نوێدا

بگونجێنن، بە جۆرێکی وەها کە پەیوەندیی بپچڕێت لە نێوان دەستوورەکانی ئەو یاسا دەستکردەدا کە ئەمڕۆ پەیڕەی ئەکرێ و ئەوەی کە لە کاتی هاتنی ئەم شەریعەتەدا پەیڕەوی و جێبەجێکرا. بەسەر ئا ئەو هەمووەدا، بەسەر ئەوەشدا کە شەریعەتی ئیسلام گۆڕین و گۆرانکاری پەسەند ناکات، بنەماکانی و دەقەکانی هەر بە بەرزتر لە ئاستی کۆمەڵ ماونەتەوە و بە پێزترین دەستوور و دەقن لە رێکخستنو جێبەجێکردنی پێداویستیەکانی کۆمەڵدا، هەروەها نزیکترین شتن لە سروشتیەوە و بەهێزترین پارێزگاریکەری ئاسایش و ئارامیین بۆی.

ئەمەش یەك گەواهیی قەشەنگی مێژووە کە مێژوو لە پاڵ ئەم شەریعەتەدا ئەوەستێ بۆ دان و دەربڕینی ئەو گەواهییە قەشەنگە، گەواهییش لەوە قەشەنگتر مەگەر هەر گەواهیی و مەنتقی دەقەکانی خۆی بێت. گوێ بگرن لەم فەرموودەی خوا: (وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ) (آل عمران: ١٥٩) دیسان (وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ) (الشورى: ٣٨). وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُواْ عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ) (المائدة: ٢) و فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ: "لا ضرر ولا ضرار فی الاسلام".

ئەوانە - بۆ نموونە- چەند دەقێکی قورئان و سوننە بوون کە لە رووی هەمەلایەنیی و گشتێتیەوە، لە نەرمونیانیدا گەیشتوونەتە دوورترین سنوور و بڕیاری (شوری) ئەدەن کەوا شوراش بنکەیە بۆ حوکم، بەو شێوەیە کە زیان و تاوان نەتوانن رووی تێبکەن، لە هەمانکاتدا هاوکارییکردن لەسەر چاکەو لە خوا ترسان دێنێتە دی، ئا بەمەش شەریعەت گەیشتووەتە ئەو شکۆمەندییە کە بەشەر هەرگیز نەتوانێت بگاتە ئەو ئاست و سنوورە.

رووی سێیەم: مەبەست لە شەریعەت رێکخستن و ئاراستە (توجیە) کردنی کۆمەڵە و پێکهێنانی کەسانی چاکە و پەیداکردن و دامەزراندنی دەوڵەت و

گێتییەکی نموونەییە. بە هۆی ئەمەشەوە دەقەکانی بە بەرزتر لە ئاستی سەرانسەری گێتیی رۆژگاری هاتنە خوارەوەی و ئەمڕۆشی هاتوون، بنەماو تیۆری وای تیایە کە گێتیی نا موسڵمان نەیزانیون و تاچەند سەدەیەك لەوەودوا پێیانەگەیشتووە، هەروەها هی تری وایشی تیایە تا ئێستاش گێتی ناموسڵمان رێی تێیان نەکەوتووە. بەهۆی ئەم بەرزیی و شکۆمەندییەوە خوای گەورە خۆی دانانی شەریعەتەکەی گرتە ئەستۆ و کردی بە یەك نموونەی تەواوەتی (الکمال) تا بەوە خەڵك ئاراستە بکات بەرەو ملکەچیی و کارچاکیی و پاڵیان پێوە بنێت بەرەو شکۆمەندێتی و کەماڵ بەشکو مرۆڤ نزیك ببێتەوە و بگاتە ئاستی تەواوی شەریعەتەکە.

بەڵام یاسا.. لە بنەڕەتا بۆ ئەوە دانراوە کە کۆمەڵ رێکبخات و بۆ ئاڕاستەکردنی دانەنراوە، ئاشکرایشە یاسا هەمیشە بە شوێن کۆمەڵدا ئەڕوات و لە کۆمەڵ دواکەوتووترە و وابەستەی پێشکەوتنی کۆمەڵە، بەڵام ئا لەم سەدەیەدا یاسا رووی لە بنەڕەتەکەی خۆی وەرچەرخێنرا، وای لێهات بۆ رێکخستن و ئاڕاستەکردنی کۆمەڵ دابنرێت، چونکە ئەو دەوڵەتانەی کە دەستیاندایە داهێشتنی بانگەوازی نوێ، دەستیان کرد بە بەکارهێنانی یاسا لە بواری ئاڕاستەکردنی گەلاندا بەرەو هەندێ رووگەی تایبەتیی و جێبەجێکردنی هەندێ مەبەستی تایبەتی، وەك روسیا و تورکیا و ئەڵمانیا و ئیتالیا و هتد... بەم جۆرەش لە کۆتاییدا یاسای دەستکرد گەڕایەوە و باوەشی کرد بەوەدا کە شەریعەت هەر لە سەرەتاکەیەوە پێش سیانزە سەدە دەستی پێکرد بوو.

ئەو تایبەتمەندییە جەوهەرییانەی کە شەریعەت لە یاسا جیا ئەکەنەوە:

ئەتوانین لە بابەتەکانی پێشوو کورتەیەك وەربگرین و نیشانی بدەین کە شەریعەتی ئیسلام لە یاسا دەستکردەکان جیا ئەکرێتەوە بەم سێ تایبەتمەندییە جەوهەرییانە:

١ ـ تەواوەتی (الكمال): شەریعەتی ئیسلام شەریعەتێکی تێرو تەواوە، واتە لە بنەماو تیۆردا تەواو کراوە و کەموکوڕیی تێدا نییەو دەوڵەمەندە لەو بنەماو تیۆرانەدا کە پێداویستی کۆمەڵ لە ئێستاو داهاتوودا دابین و جێبەجێ ئەکات.

٢ ـ شکۆمەندیی و بەرزیی (ألسمو): شەریعەت دەستوور و بنەماکانی لە ئاستی کۆمەڵان، هەمیشە بەرزترن، بنەما و تیۆری وای تیایە کە ئەتوانێ هەمیشە ئەو ئاستە بەرزە بپارێزێ، هەرچەندە ئاستی کۆمەڵان بەرز ببێتەوە هەر نەیگاتێ.

٣ ـ بەردەوامیی: شەریعەت بەردەوام و هەمیشەییە و هەرچەندە ساڵ بێت و تێپەڕێ و رۆژگار درێژ ببێتەوە، بەڵام دەقەکانی شەریعەت قەبوڵ ناکەن دەستکاریی بکرێن و بگۆڕێن لە هەمانکاتدا باشی و چاکی خۆیان لە هەموو کات و شوێنێکدا ئەپارێزن.

رێگەی شەریعەتی ئیسلام لە شەریعەتدانانذا :

لە بنەڕەتا شەریعەت بۆ ئەوە هاتووە حوکمی خەڵك لە هەموو حاڵەتەکانیدا بکات و خەڵکیش لە کاروباری دنیا و ئاخرەتیدا حوکمی پێبکات، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا شەریعەت بە شێوەیەکی درێژ بەیانی حوکمی بۆ هەموو حاڵەتێکی جورئیی و فەرعیی نەهێناوە و لەمەدا وەك یاسا دەستکردەکانی ئەمرۆ نییە،

هەموو شەریعەت لە زۆربەی حاڵەتاندا ئەحکامی کوللی (کلی) لە شێوەی دەقی گشتیی و نەرمونیانیدا هێناوە، خۆ ئەگەر خۆی دابێت لە حوکمێکی فەرعییو دەقێکی بۆ دارشتبێ، ئەوە ئەو حوکمەش بە کوللی ئەژمێرێت، چونکە چەندەها حوکمی فەرعیی تری گرتووەتە خۆی.

مافی کاربەدەست لە یاسادانانددا :

هەرچەندە شەریعەت مافی یاسا دانانی بەخشیوە بەکاربەدەست (أولی الأمر)، بەڵام ئەو مافە بەر بڵاوی بێسنوور نییە، بەڵکو ئەو مافە سنووردارە، ئەبێت هەر یاسایەك کە دایئەنێت رێك بکەوێت و بگونجێت لەگەڵ دەق و بنەما گشتییەکان و گیانی یاسادانانی شەریعەتەکەدا.

ئەم سنووردارییەی باسمان کرد لە مافی یاسادانانددا، مافی کاربەدەست لە دوو جۆری یاسادانانددا دابڕ ئەکات:

أ- یاسادانانی جێبەجێکردن (التشریعات التنفیذیة):

مەبەست لەم یاسادانانەش مسۆگەربی جێبەجێکردنی دەقەکانی شەریعەتی ئیسلامە، یاسا دانانیش بەم شێوەیە وەك ئەو لەوائح و یاسایانە وەهایە کەوا ئەمرۆ وەزیران لە سنووری پسپۆڕیی خۆیاندا دەریان ئەکەن، بە مەبەستی مسۆگەرکردنی جێبەجێبوونی یاساکان.

ب - یاسادانانی رێکخستن:

مەبەست لەمانەش رێکخستنی کۆمەڵە و پاراستنیەتی و دابین کردنی پێداویستیەکانییەتی لەسەر بناغەی بنەماکانی شەریعەت، ئەم یاسادانانەش تەنها لەو بوارانەدا ئەبێت کەوا شەریعەت لێیان بێدەنگە و دەقی تایبەتیی

لەبارەیانەوە نییە، دیارە مەرجیش ئەوەیە ئەو یاسایانەی دائەنرێنت ئەبێت ڕێکبکەون لەگەڵ بنەما گشتییەکان و گیانی شەریعەتەکەدا.

حوکمی دەرچوونی کاربەدەست لەسنوری مافی خۆی

ڕێککەوتن بەدەستهاتووە لەسەر ئەوەی کاری کاربەدەست مادام لە سنووری خۆیدا بێت، ڕاستە و دروستە، هەر کە لەو سنوورە دەرچوو ئیتر ناڕەوا و نادروستە، جا کاربەدەستان ئەو یاسایانەی کە ڕێکئەکەون لەگەڵ دەقەکانی شەریعەت و بنەما گشتییەکانی و ڕۆحە تەرشیعیەکەیدا، ئەگەر ئەمانەیان هێنا، ئەوا کارەکەیان ڕاستە و بە گوێکردنیان واجبە، خۆ ئەگەر لەوانەیان هێنا کە پێچەوانەی شەریعەتن، ئەوە کارەکەیان نادروستە، هەرچیش نادروست بێ نابێت کاری پێبکرێ و بە گوێی بکرێ.

ریشەی مەبەستەکە لێرەدایە: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ أَطِيعُواْ اللّهَ وَأَطِيعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِي الأَمْرِ مِنكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللّهِ وَالرَّسُولِ) (النساء: ٥٩)، (وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِن شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ) (الشورى: ١٠).

خوای گەورە واجبی ئەکات لە سەرمان کە بە گوێی فەرمانەکانی بکەین، واجبیشی ئەکات لە سەرمان بە گوێی پێغەمبەر و کاربەدەستمان بکەین، بە گوێکردنی خوا، بەپێی فەرمانی خوا واجبە، دیسان بە گوێکردنی پێغەمبەر و کاربەدەست بە فەرمانی خوا واجبە، نەك پێغەمبەر، یان کاربەدەست، خۆ هەرکە کاربەدەست چووە دەرەوە لە سنووری کێشراودا، ئەوا فەرمانی ناڕەوا ئەبێت و بەگوێ کردنی ناواجبە.

پێغەمبەر ﷺ له فەرموودەکانیدا ئەو مانایەی بنج بەستکردووە و ئەفەرموێ: "لا طاعة لمخلوق فی معصیة الخالق" و "انما الطاعة فی المعروف" لەبارەی کاربەدەستەوە فەرموویەتی: "من أمرکم منهم بمعصیة، فلا سمع له ولاطاعة".

ئایا کاربەدەستان مافی خۆیانیان له سنووری خۆیا بەکار هێناوە؟

کاربەدەستانی وڵاتانی ئیسلامیی له سەدەی پێشووەوە دەستیانکرد بەدانانی چەندەها کۆمەڵە یاسا له هەموو رووەکانی یاسادانانەوە، بەو شێوازەی که ئەوروپاییەکان له وڵاتانی خۆیاندا کردیان، بەڵێ ئەو کاربەدەستانە له وڵاتەکانی خۆیاندا روویان کردە یاسا ئەوروپیەکان و چەندان کۆمەڵەی"دەستووریی، جینائیی، مەدەنیی و تجاریی و.. هتد" لێهەلگۆزاو نەقلّ کرد، بەبێئەوەی ئاوڕ له شەریعەتی ئیسلام بدەنەوە، جگە له هەندێ وردە مەبەستی وەك: وەقف و شیفعە.

جێی خۆیەتی دەریببڕین که زۆربەی دەقەکانی ئەو کۆمەڵە یاسایە لەگەڵ دەقەکانی شەریعەتدا ئەگونجێن و له بنەما گشتییەکانی دەرناچن، دیسان جێی خۆیەتی دەریببڕین که هەندێك دەق لەو کۆمەڵە یاسایانە پێچەوانەی ئەحکامی شەریعەتی ئیسلامن و لەسەر جۆرە بنەمایەك راگیر بوون که پێچەوانەی بنەماکانی ئیسلامن، نموونەش بۆ ئەوە هەندێك دەقی یاساییـن لەسەر سزادان، ئەو دەقانە له زۆربەی حاڵەتاندا رێگەی زینا دەدەن، هەروەها رێگەی عەرەق خواردنەوەش ئەدەن، له کاتێکدا شەریعەت زیناکردن و عەرەق خواردنەوەی حەرام کردووە بە حەرامکردنێکی تەواو، کەچی یاسا ئەوروپیەکان رێگە ئەدەن، هەرچەندە رێگەدانەکەش بێسنوور نییە و گەلێك سنووری بۆ کێشراوە.

هۆی گواستنەوەی یاسا ئەوروپییەکان بۆ وڵاتانی موسڵمان :

لەوانەیە هەندێك کەس وابزانن کە کاربەدەستان یاسای ئەوروپییان گواستۆتەوە بۆ وڵاتەکانیان ـ واتە وڵاتانی ئیسلام ـ ناچاریی ئەوەی پێکردوون و ئەو یاسایانە لە شەریعەتی ئیسلامدا دەستنەکەوتوون، ئەمەش گومانێکی هەڵەیە و لەسەر بنەڕەتی بێئاگایی و ناشارەزایی لە شەریعەتی ئیسلام راوەستاوە، چونکە لە شەریعەت و فیقهی ئیسلامییدا ئەوەندە بنەما و تیۆر و حوکم هەیە، ئەگەر بێتو بە شێوەی کۆمەڵ کۆمەڵ (مجموعات) کۆبکرێتەوە، بێگومان لە کۆمەڵانی یاسادا نموونەی هەرە بەرز ئەبێت، باوەڕم وایە ئەگەر ئەو یاسا ئیسلامییانە کاتی خۆی بە کۆمەڵ رێکبخرابان، وڵاتە ناموسڵمانەکان پێش پشتێك (جیلێك) لەمەوبەر ئەگواستەوە و وازیان ئەهێنا لەو کۆمەڵە یاسایانەی ئێستا هەیانە و شانازییان پێوە ئەکەن.

هۆی راستەقینەی گواستنەوەی یاسا ئەوروپیەکان بەرەو وڵاتە موسڵمانەکان، ئیستعمارە، دەستەڵاتی ئەوروپایە، دانیشتن و خەواڵووچی زانا موسڵمانەکانە، هەندێك وڵاتی ئیسلامیی بە هۆی هێز و دەستەڵاتی داگیرکەرەوە، یاسای ئەوروپایی بۆ گوێزرایەوە، وەك هیند و باکووری ئەفریقا، هەندێك وڵاتی ئیسلامییش بە هۆی لاوازیی خۆیەوە یاسای ئەوروپای هاتە ناویەوە، لە لایەکی ترەوە دەستەڵاتی بێگانە تیایدا بەهێز بوو و حوکمڕانانیش هەوڵی لاساییکردنەوەی وڵاتە ئەوروپاییەکانیان ئەکرد، لەوانە میسرو تورکیا.

مێژوو چەسپاندوویەتی کە لە سەردەمی (خدێوی ئسماعیل)دا یاسای ئەوروپایی هاتە میسرەوە، خدێوی ئاواتی ئەوە بوو چەندان کۆمەڵە یاسای لە شەریعەت وەرگیراو دابنرێت بۆ میسر و ئەمەش لەمەزهەبە جیاوازەکانی فیقهی

ئیسلامیەوە سەرچاوە وەربگرێ، بەڵێ داوای کرد لە زانایانی (ئەزهەر) ئەو کۆمەڵە یاسایانە دابنێن، بەڵام داواو مەبەستەکەی درایە دواوەو رەفزیان کرد، چونکە دەمارگیریی مەزهەبیی نەیهێشت یارمەتی یەکتر بدەن لە دەرخستن و نیشاندانی شەریعەتدا لە جوانترین شێوە و وێنەدا، تێکڕای شەریعەتەکەیان کرد بەقوربانیی، هەر تاقمێك دەستیکرد بە پاراستن و دەمارگیرییکردن بەس بۆ مەزهەبەکەی خۆی، بەو جۆرەش چاکترین هەلێك کە هاتبێ و رەخسابێ بۆ گێتی ئیسلام و لەوەوبەر بۆی ئەگریان و بۆی ئەکڕوزانەوە گومیان کرد و لە دەستیاندا، هەقی خۆیشیانە بۆی بگرین تا بەشکو جارێکی تر بگەڕێتەوە.

حەز ئەکەم ئاگادارتان بکەم لەوەی کە هەندێك وڵاتی موسڵمان وەکە تاڕادەیەك بە ئارەزووی خۆی یاسای ئەوروپی هێنایە وڵاتەوە لەوەدا بە هیچ شێوەیەك مەبەستی سەرپێچیکردن نەبوو لە ئیسلام و شەریعەتەکەی، نموونەی هەرە چاکیش لەسەر ئەوە ئەمەیە یاسای سزادانی میسریی کە لە ساڵی (١٨٨٣)دا دەرچوو، لە دەقی ماددەی یەکەمییدا ئەمە هات: "لە تایبەتمەندییەکانی دەوڵەتە کە سزا بنوێنێ و بدات بەرامبەر بەو تاوانانەی ئەکرێتە سەر کەسان و ئەبنە هۆی لێڵکردن و شێوانی حەسانەوەی گشتیی، یان بەرامبەر ئەو تاوانانەی راستەوخۆ لە دژی حکومەت ئەنجام ئەدرێن، لەسەر ئەو بنەڕەتەش لەم یاسایەدا پلەی ئەو سزادانەی کە کاربەدەستان لە رووی شەرعەوە بۆیان هەیە بڕیاری بدەن دیاریی کراوە، ئەمەش بەبێئەوەی لە هیچ حاڵەتێکدا ببێتە هۆی شێوان، یان شلۆقکردنی مافێك لە مافە بڕیار لەسەر دراوەکانی هیچ شەخسێك کە شەریعەتی پیرۆز بڕیاری دابێت بۆی"، ئەم دەقە لە یاسای تورکیی وەرگیراوە کە لە ١٨٥٣/٦/٥دا دەرچووە.

بەپێی بیرورِاو بۆچوونی خۆم ئەتوانم بڵێم: کاربەدەستان لە زۆربەی وڵاتە ئیسلامیەکاندا، چ لە کۆن و چ لە ئێستادا لەو رووەوە سەرپێچیکردن لە شەریعەتی ئیسلام قەت بە خەیاڵیاندا نەهاتووە، لەگەڵ ئەوەشدا هەر سروشتی خودی یاساکان بە پێچەوانەی شەریعەت هاتووە، نهێنیی و پەنهانیی ئەوەش ئەمەیە: یا دانەری ئەو یاسایانە ئەوروپایی بوون و فرِیان بە شەریعەتەوە نەبووە، یان موسڵمانێك بوون کە یاسایان خوێندووە، کەچی شەریعەتیان نەخوێندووە.

کاریگەریی یاساکان بۆسەر شەریعەت لە رووی کردییەوە:

لە ئەنجامی هاتنی ئەو یاسا ئەوروپییانەدا بۆ ناو وڵاتانی ئیسلامیی لەم وڵاتانەدا، چەندان دادگای تایبەتیی دامەزرا بۆ جێبەجێکردنی ئەو یاسایانە و دادوەر (قاضي)ی ئەوروپایی، یان خۆیی (وطنی) کە یاسای ئەوروپاییان خوێندبێت، بەڵام شەریعەتیان نەخوێندبێت دامەزراندن بۆ ئەو دادگایانە، ئەم دادگا تازانەش خۆیان لە هەموو شتێکدا ـ تەقریبا ـ بە خاوەن تایبەتمەندیی ئەزانی، بەرهەمی ئەوەش لە کارکەوتنی شەریعەت بوو لە رووی کردەییەوە، چونکە دادگا تازەکان جگە لە یاساکانی خۆیان، کار بە هیچ جۆرە یاسایەکی تر ناکەن.

هەروەها کاربەدەستان و سەرپەرشتیارانی خوێندن، قوتابخانەی تایبەتییان دروستکرد بۆ خوێندنی یاسا، ئەم قوتابخانانەش خەڵکیان راکێشا بەرەو بایەخدان بە یاساخوێندن و پشتگوێخستن و فەرامۆشکردنی شەریعەت، جگە لە چەند مەسەلەیەکی کەمی وەك وەقف نەبێت، ئەمەش سەری لەئەنجامێکی پرِ

لەسەرمەسارییەوە دەرهێنا، چونکە زۆربەی پیاوانی یاسا ـ کە لە گروهی ڕۆشنبیرانن ـ، بە تەواوی بێئاگا و بێخەبەر بوون لە ئەحکامی شەریعەتی ئیسلام و ڕوانگەـ اتجاهات ـ گشتییەکان، واتە بە داخەوە نەزان و بێئاگای ئەحکامی ئیسلامن، لە کاتێکدا ئیسلام ئاینی هەموو ئەو وڵاتە موسڵمانانەیە! بێئاگایی لە شەریعەتەکە گەیشتە ئەو ڕادەیە و بووە هۆی ئەوە ئەو دەقە کەمانەش کە لە شەریعەتەکە وەرئەگیران بە جۆرێك تەفسیر بکرێن لەگەڵ گیانی یاسا دەستکردەکان بیگونجێن ئیتر چش لەوەی هەندێکجار لەگەڵ گیانی شەریعەتەکەدا بە گژ یەکدا بچن! ! نموونەش لەم ڕووەوە یاسای سزادان (قانون العقوبات)ی میسری بوو کە ئەیگوت، حوکمەکانی یاسای سزادان نابێت لە هیچ حاڵەتێکدا ببنە هۆی شێوان، یان شلۆقکردنی مافێك لەو مافانەی کە شەریعەتی ئیسلام بڕیاری لەسەر داون بۆ هەموو کەسێك، هەرچەندە ئەم دەقە بە ڕاستە و ڕوویی و قنجوقیتی هەبوو، بەڵام دادوەران و یاساناسانی میسریی لەو مافانەی کە شەریعەت بۆ کەسانی داناون بێئاگا بێخەبەرن، چونکە ئەوان هەر ئەو مافانایان ئەخوێند کە یاسای فەرەنسی بڕیاری داون و لەسەر شێوە و شەرحی فەڕەنسی ئەیانخوێندن، هەروەها لەسەر پایەکانی یاسای فەڕەنسی و لەسەر ڕێگەی هۆدۆزی (تعليل)ی فەڕەنسی لە ماف ئەکۆڵانەوە، بێگومان یاساناسانی میسری لەم ڕێگایەدا لە ژێر کاریگەریی دوو هۆدا ملیان ناو بەرەو پێشەوە چوون:

یەکەمیان: ئەوانەی شەریعەتیان نەئەخوێند و لە ئەحکام و رووگە (اتجاهات)کانی هیچیان نەئەزانی.

دووەمیان: خۆیانیان ئەبەستەوە بە راو رووگەكانی یاساناسانی ئەوروپاوە بە گشتیی و فەرەنسیەوە بەتایبەتی، ئەوەی ئەوان رێیان پێنەدابایە ئەمانیش رێیان پێنەئەدا، ئەوەی ئەوان حەرامیان نەكردایە، ئەمان نەیانئەوێرا حەرامی بكەن، سروشتیشە كە یاساناسانی ئەوروپا هیچ شتێكیان لە شەریعەتی ئیسلام نەئەزانی.

كاریگەریی یاساكان بۆ سەر شەریعەت لە رووی تیۆری (النظري) یەوە:

گەرچی یاسا دەستكردەكان لە رووی عەمەلییەوە بوون بە هۆی بێكاركردنی زۆربەی ئەحكامەكانی شەریعەتی ئیسلام، بەڵام لە رووی نەزەرییەوە ئەو یاسایانە هیچ كاریگەرییەكیان نەبوو بۆ سەر شەریعەت، ئەوەتا دەقەكانی شەریعەتەكە هێشتا هەر ماون‌و هەن، حوكمەكانیشی لەهەموو حاڵەكاندا ئەبێ جێبەجێ بكرێن، ئا ئەوە حوكمی شەریعەت و حوكمی یاسا كە پێكەوە كۆئەبنەوە، چونكە پایەی سەرەكیی لە شەریعەت و یاسادا بەم شێوەیە: دەقەكانی مەگەر دەقی وەك خۆیان و خاوەن هێزبن وەك خۆیان یان بەهێزتربن لە خۆیان بتوانن هەڵیانوەشێننەوە، واتە ئەبێ دەقانێك بن لە خودی یاسادانەرەكە، یا دەستەیەكی خاوەن دەستەڵاتی یاسادانان دەستەڵاتدارتر لە خاوەنی ئەو دەقانەی نیاز وایە هەڵبوەشێنرێنەوە، دەربچن، یان لە دەستەیەكەوە دەرچن كە دەستەڵاتی یاسادانانی زیاتر بێت لە دەستەڵاتی دانەری ئەو دەقانەی نیاز وایە هەڵوەشێنرێنەوە.

دەی ئەو دەقانەی كە بتوانن شەریعەت هەڵبوەشێننەوە ئەبێ قورئان، یان سوننەت بن، چونكە هەر تەنها قورئان و سوننەت ئەتوانن قورئان و سوننەت

هەڵوەشێننەوە. بێگومان لە دوای پێغەمبەر ﷺ قورئان نایەت، چونکە وەحی بڕاوەتەوە، خۆ ئیتر سوننەتیش کۆتایی هاتووە، چونکە پێغەمبەر ﷺ وەفاتی کردووە، خۆ ناشکرێ بگوترێ ئەوەی لە دەستە و هەیئاتی یاسادانانی بەشەرییەوە دەرئەچێت لە پلەی قورئان‌و سوننەتدایە! یان بوترێ وەك خواو پێغەمبەر ﷺ دەستەڵاتی یاسادانانی هەیە! بەڵام ئەوەی کە ئەکرێ ـ راستی و واقعیش هەر ئەوەیە ـ کاربەدەستانمان مافی یاسادانانیان نییە، بەڵکو هەر مافی جێبەجێکردن و رێکخستنیان هەیە، ئەویش بەو شێوەیەی لەپێشدا رۆشنمان کردەوە، بەڵام یاسادانان هەر مافی خواو پێغەمبەرە، کاتی ئەوەش بە وەفاتی پێغەمبەر کۆتایی هات، بە کۆتاییهاتنی وەحییش، مەسەلەکە دەقی خۆی وەرگرتووە.

حوکمی بەگژاچوونی یاساکان لەگەڵ شەریعەتدا:

ئەگەر ئەحکامی یاسا دەستکردەکان چوون بەگژ شەریعەتدا، واجبە حوکمی شەریعەت جێبەجێ بکرێت، نەك هی یاسا، ئەوەش لەبەر ئەم سێ هۆیە:

یەکەمیان: دەقەکانی شەریعەتی ئیسلام هێشتا خۆیان راگیر کردووە و هەر زیندوون، بە هیچ جۆرێك ـ وەك گوتمان ـ ناکرێت بخرێنە لاوە و دەسبەرداریان ببین، بەڵام دەقەکانی یاسا شیاوی هەڵوەشانەوەو تێکدانن، مانای ئەمەش ئەوەیە دەقەکانی شەریعەت لە دەقەکانی یاسا بەهێزترن.

دووەمیان: شەریعەت هەرچی بە پێچەوانەی بێت، بەتاڵ و ناهەقی ئەژمێرێ و قەدەغەی ئیتاعەکردنی ئەکات و ئەمەشمان روونکردەوە، واتە ئەو یاسایانەی

كه پێچەوانەی شەریعەت بن بە نادروست و بەتاڵ ئەژمێررێن، نادروستیی و بەتاڵییەکی تەواو.

سێیەمیان: ئەو یاسایانەی پێچەوانەی شەریعەت بن، هەر بەوەی پێچەوانەی شەریعەتن له ئەرك (وظیفه)ی خۆیان ئەچنه دەرەوە، یاسا ئەگەر لە ئەرکی خۆی چووە دەرەوە، بوون و نەبوونی وەك یەکە، بە پووچو بەتاڵی تەواو دائەنرێت، تەنانەت یاسای دەستکردیش هەر خۆی بڕیار لەسەر راستی ئەم بابەتە ئەدات.

چۆن ئەو یاسایانەی کە پێچەوانەی ئیسلامن لە ئەرکی خۆیان چوونە دەرەوە؟

له بنەڕەتا یاسا دەستکردەکان بۆ ئەوە دائەنرێن کەوا ئاتاجییەکانی کۆمەڵ بەجێبهێنرێن، کۆمەڵ رێکوپێك بکرێت، رژێمەکەی بپارێزرێت و ئارامیی و دڵنیایی و ئاشتی لە نێوان رۆڵەکانیدا بلاّو ببێتەوە. دەی گرنگترین ئاتاجی کۆمەڵ پاراستنی بیروباوەڕ (العقائد) و هەست و نەست و رژێمەکەیەتی. لە وڵاتە ئیسلامیەکانیشدا رژێمی کۆمەڵ لەسەر ئیسلام رائەوەستێ و بیروباوەڕی بەشی هەرە زۆری خەڵك لەسەر ئیسلامەتی راگیر ئەبێت. دەی بەپێی سروشت ئەبێت یاساکان بە جۆرێك بێنە مەیدانەوە کە زۆر زۆر گونجاو و جووت بن لەگەڵ شەریعەتی ئیسلامدا، کەچی یاساکان بەم شێوەیە نەهاتن، بەڵکو وەك دیمان بە پێچەوانەی شەریعەت هاتنە مەیدانەوە. بە هۆی ئەمەشەوە یاساکان، نەك هەر تەنها بە دژ و پێچەوانەی شەریعەت هاتنە پێشەوە، بەڵکو لەو بنەڕەتانەش ترازان و چوونە دەرەوە کە ئەبێت یاساکان لەسەریان بینا بکرێن، لەو مەبەستانەی کە یاسا لە پێناویاندا دانراون ترازانو چوونە دەرەوە، ئەو

یاسایانه‌ش له‌سه‌ر بنه‌ڕه‌تی پاكیی زانراو راگیر نه‌كراون و مه‌به‌ستی پاكو ره‌وایان تێدا به‌دیناكرێت.

ئێمه ئه‌گه‌ر شتێك له راستییه‌كان (حقائق)و ئه‌حكامی ئیسلام بزانین، ئه‌وسا به ئاسانیی ئه‌زانینو تێئه‌گه‌ین چۆن ئه‌و یاسایانه‌ی كه له ئه‌وروپادا دائه‌نرێن بۆ به‌ختیاركردنی كۆمه‌ڵ و بڵاوكردنه‌وه‌ی ئارامیی و ئاشتی له نێوان رۆڵه‌كانیدا، هه‌ر ئا ئه‌و یاسایانه‌ن كه له وڵاته موسڵمانه‌كاندا ئه‌بنه مایه‌ی ئه‌زیه‌ت نۆشینی كۆمه‌ڵی موسڵمانان و هه‌ستیان بریندار ئه‌كه‌ن و سنگیان ئه‌كزێننه‌وه، ئه‌مه‌ش یه‌كه‌مین هۆیه كه پاڵ به به‌شی هه‌ره زۆری موسڵمانانه‌وه ئه‌نێ بۆ ده‌ربڕینی ناڕه‌زایی به‌رامبه‌ر به‌و یاسایانه، به‌ڵكو ئه‌مه‌ش یه‌كه‌مین هۆی كاریگه‌ره كه ئاژاوه و ناكۆكیی به‌رپا ئه‌كات:

١ـ ئیسلام رێگه نادات به موسڵمان له غه‌یری شه‌ریعه‌تی خوا یاسا په‌سه‌ند بكات بۆ خۆی، هه‌رچیه‌كیش له‌ده‌قه‌كانی شه‌ریعه‌ت، یان بنه‌ما گشتییه‌كانی، یان گیانی یاسادانانی ئیسلام به‌ده‌ر بێت ئه‌وه به ده‌قی راسته‌وخۆی قورئانیی به ته‌واوه‌تی له‌سه‌ر موسڵمان قه‌ده‌غه و حه‌رامكراوه. خوای گه‌وره كار و مه‌به‌سته‌كه دابه‌ش ئه‌كات به دوو به‌شه‌وه، كه سێیه‌می نه‌بێت، كه یان به گوێكردنی خوا و پێغه‌مبه‌ر و شوێنكه‌وتنی شه‌ریعه‌ته‌كه‌ی پێغه‌مبه‌ره، یان شوێنكه‌وتنی هه‌وه‌سه. هه‌رچی پێغه‌مبه‌ر نه‌یهێنا بێت، ئه‌وه ئاره‌زوو و هه‌وه‌س هێناویانه، ئه‌مه‌ش به‌پێی فه‌رمووده‌ی خوا: (فَإِن لَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءهُمْ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِّنَ اللَّهِ) (القصص: ٥٠) و (ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاء الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ) (إِنَّهُمْ لَن يُغْنُوا عَنكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاء بَعْضٍ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ)

(الجاثية: ١٨ـ ١٩) وه ئەفەرمێ: (اتَّبِعُواْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلاَ تَتَّبِعُواْ مِن دُونِهِ أَوْلِيَاء قَلِيلاً مَّا تَذَكَّرُونَ) (الأعراف : ٣)

٢ـ خوای گەورە بڕیاری نەداوە کە خاوەن باوەڕ رازیبێت بە حوکمی غەیری خوا، یان حوکم بکات بەوەی کە خوا بڕیاری لەسەر نەداوە، بەڵکو خوا فەرمانی کردووە بە باوەڕدار کە بە هەموو حوکمێك جگە لە حوکمی خوا کافر بێت، خوا رازیبوونی بەندەکانی بە حوکمی کەسێ، یان کەسانێکی تر، بە گومڕایی ئاشکراو شوێنکگەوتنی شەیتان ئەژمێرێ، ئەمەتا ئەفەرموێ: (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُواْ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُواْ إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُواْ أَن يَكْفُرُواْ بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلاَلاً بَعِيداً) (النساء: ٦٠).

هەر کەس بچێتە پەنای حوکمێك، ئەو حوکمە هی خوا نەبێت و ئەوە نەبێت کە پێغەمبەر ﷺ هێناویەتی، بێگومان ئەو کەسە ملهوڕیی کردووە بە حاکمی خۆی و قبوڵی کردووە، ملهور (طاغوت) چیە؟ هەرچیەك بەندە لە سنووری خۆی بترازێنێ، ئەوە ملهورە، ئیتر ئایا پەرستراو بێت، یان شوێنکەوتوو (متبوع)، یاخۆ بەگوێکراو بێت، ملهوڕی هەر قەومێك ئەوەیە کە شوێن حوکمەکەی ئەکەون ـ حوکمەکەشی هی خواو پێغەمبەری خوا نییە ـ، یان ئەیپەرستن، یان بەبێ مۆڵەتی خوا شوێنی ئەکەون، یاخۆ ئیتاعەی ئەکەن لەو شتە، یان لەو شتانەدا کە ئیتاعەی تێدا حەرامە، کەسێك باوەڕی بە خوا هێنا، ئیتر بۆی نییە باوەڕ بە غەیری خوا بهێنێ، یان حوکمێك جگە لە حوکمی خوا قبوڵ بکات.

٣– خوای گەورە بۆ باوەڕدار (چ نێرو چ مێ) وای بڕیار نەداوە شتێك هەڵبژێرن بۆ خۆیان کە خواو پێغەمبەر ﷺ بۆیانی هەڵنەبژاردبێت، ئەمەش فەرمایشتی

خوایە: (وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْراً أَن يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ) (الأحزاب : ٣٦)

٤- خوا فەرمانی داوە حوکم بە دەقی ئەوە بکرێت کە ناردویەتیە خوارەوە، کەسێکیش حوکم نەکات بەوەی خوا ناردوویەتی، خوا بە کافر و زاڵم و فاسق ناوی بردووە و ئەوەتا ئەفەرموێ: (وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أنزَلَ اللّهُ فَأُوْلَـئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) (المائدة : ٤٤). (وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أنزَلَ اللّهُ فَأُوْلَـئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ) (المائدة : ٤٥). (وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أنزَلَ اللّهُ فَأُوْلَـئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) (المائدة:٤٧).

تەفسیرکەران و فەقیهان رێکەوتوون لەسەر ئەمە: هەر مسوڵمانێك هەر شتێك دابنێت ـ واتە هەر حوکمێك دابنێ ـ، جگە لەوەی خوا ناردوویەتی، بە هۆی حوکمکردن بەم حوکمە وازبێنێ لە حوکم کردن بەوەی خوا ناردوویەتی، یان واز لە بەشێکی بێنێ بەبێ تەئویل بڕوای هەبێ بەراستیی داهێنراوەکە، ئەوا بەپێی حاڵەتی خۆی ئەچێتە ژێر رکێفی حوکمەکەی خواوە. ئەو کەسەی دەستهەڵگرێ لە (حەد)ی دزی و داوێنپیسیی و زینانانەمل (القذف) ـ بۆ نموونە ـ، چونکە حوکمێکی تری بەشەریی لە ئەم بە چاکتر و گونجاوتر ئەزانێ دەی بەبێ یەك و دوو ئەمە کافرە. کەسێك حوکم بە (ماأنزل الله) ناکات، بەڵام نەك بە هۆی نەبوونی ئیمان پێی، یان نەك بە هۆی ئینکاریکردنی حوکمەکە، ئەمەیان (ظالم)ە، ئەگەر هاتوو لە حوکمەکەیا حەقێکی کرد بە ژێرەوە، یان دادگەریی یاخود یەکسانییەکی پەڕاند، یان شاردیەوە، ئەگەر وەها نەبێت، دیارە فاسقە.

٥- خوای گەورە نەفی بوونی ئیمان ئەکات لە بەندەکانیا هەتا لە ناکۆکیەکانیاندا پێغەمبەر ﷺ نەکەن بەحەکەمو رازی نەبن بەحوکمەکەیی و گەردن کەچنەکەن بۆ حوکمەکەو بەتەواوی خۆیان نەدەن بە دەستەوە،

بەبێئەوەی شتێك لە دڵ و دەرونیاندا بمێنێتەوە سەبارەت بە راستیی و دروستیی ئەو حوکمە. ئەفەرموێ: (فَلاَ وَرَبِّكَ لاَ يُؤْمِنُونَ حَتَّىَ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لاَ يَجِدُواْ فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجاً مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُواْ تَسْلِيماً) (النساء : ٦٥).

٦- هەرچی پێچەوانەی شەریعەت بێت لە موسڵمانان حەرامە. گەرچی حوکمڕانانیش ئەمری پێبکەن و رەوای بکەن و حوکمڕانانیش هەر کەس و هەر جۆر بن، چونکە مافی دەستەی حوکمڕانان لە یاسادانانـدا سنووردارە "مقید"ە بەوەی یاسادانان ئەبێت گونجاو بێت لەگەڵ دەقەکانی شەریعەتدا، گونجاو بێت لەگەڵ بنەما گشتییەکانی و گیانی یاساغدانانیدا، جا ئەگەر دەستەی حوکمڕان رێی بە خۆیدا لەو سنوورانە بچێتە دەرەوە، دەی ئا بەو چوونە دەرەوەیە یاسا حەرامەکان حەڵاڵ نابن، رێگایش ناکرێتەوە بۆ موسڵمانان کە شوێنیان کەون، یان جێبەجێیان کەن، بەڵکو لەسەر هەموو موسڵمانێ واجبە یاخی ببێت لەم یاسایانە و نەهێڵێ پەیڕەویی بکرێن یان جێبەجێ بکرێن، چونکە لەو حاڵەتەدا بەگوێکردنی کاربەدەست بە هیچ شێوەیەك واجب نییە، بەڵکو لەو سنوورەدا واجبە کە خوا و پێغەمبەر دیاریانکردووە: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ أَطِيعُواْ اللّهَ وَأَطِيعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِي الأَمْرِ مِنكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللّهِ وَالرَّسُولِ) (النساء: ٥٩) و (وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِن شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ) (الشوری: ١٠).

هەروەها سوننەتیش سنووری ئیتاعەی دیاریکردووە. پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم ئەفەرموێ: "لاطاعة لمخلوق فی معصیة الخالق". و "انما الطاعة فی

المعروف". سەبارەت بە کاربەدەستانیش: "من أمركم منهم بمعصية فلا سمع له ولا طاعة."

بەڵێ، یارانی پێغەمبەر و فەقیهانی ئوممە و موجتەهیدەکانی لەسەر ئەمە یەکیانگرتووە کە بە گوێی کاربەدەست تەنها لە سنووری بەگوێکردنی خوادا ئەبێ بکرێ، لە نێوانیاندا ناکۆکیی و جیاوازیی نییە لەوەدا کە نابێت لە سەرپێچییکردنی خالقدا بە گوێی مەخلوق بکرێت "لاطاعة لمخلوق فی معصية الخالق"، هەموویان بە کۆمەڵ فەتوا و بڕیاری حەرامیی ئەو ئیتاعەیان داوە وەك حەرامی زینا و مەی خواردنەوە و ڕێگەدان بە هەڵوەشاندنەوەی حوکمی "حدود" و لەکارخستنی حوکمەکانی شەریعەت، یاخۆ دانانی یاسایەك کە خوا پێی رازی نەبێت، ئەوەش کوفر و پاشگەزبوونەوەیە، چوونە دەرەوە لە ئیتاعەی حاکمی موسڵمان ئەگەر پاشگەز بووەوە لەسەر موسڵمانان واجبە، نزمترین پلەی چوونە دەرەوەش لە ئیتاعەی کاربەدەست سەرپێچیکردنە لە فەرمان و نەهیەکانی، دیارە ئەوانەیان کە پێچەوانەی شەریعەت بن.

٧ـ ئەحکامەکانی شەریعەت پارچە پارچە نابن و لە یەکتر جیانابنەوە، نابێت و ناکرێت موسڵمان رازی بێت بە جێبەجێکردنی "تطبيق"ی هەندێك و هەندێکی تریان پشتگوێ بخات، لەمەوبەر ئەم باسەمان بە بەڵگەوە باسکرد.

ئەوانەی باسکران بەشێکن لە راستی (حقائق)ی ئیسلام، بەو دەقە قورئانیانەوە، بەو دەقە سوننەتیانەوە کە بینیتان، ئەمەش ئەو واقیعەیە کە موسڵمانێك لە ئیسلام تێبگات و بڕوای هەبێت بە ئیسلام تێی کەوتووە و تیایا ئەژی، ئەبێت هەموو موسڵمانێك هەستی پێبکات و کاریشی بۆ بکات، دەی یاساکان کە لە بنەڕەتدا بۆ ئەوە دانراون هەست و بیروباوەڕەکان (المشاعر والعقائد) بپارێزن،

ئەم یاسایانە لەگەڵ هەست و بیروباوەڕەکاندا ئەجەنگێن و دەستدرێژییەکی ناڕەواو ناشیرینیان ئەکەنە سەر، بەوەی کە بە پێچەوانەی شەریعەت هاتوون، هەروەها خەڵکیی پەست و ناڕەحەت ئەکەن، چونکە جۆرە بارودۆخێك بەسەر خەڵکا ئەسەپێنن کە پێچەوانەی شەریعەتن و ئیسلام بە توندیی حاشایان لێدەکات.

بەو جۆرەی کە باسمانکرد ئەتوانین بڵێین: گواستنەوەی یاسا دەستکردەکان بۆ ناو وڵاتە ئیسلامییەکان، یاساکان لەوەرکی خۆیان ئەکەنە دەرەوو ئەبنە هۆی وروژاندنی دەروونەکان و خراپە خستنەوەو ئەزیەتدانی هەستی گشتلا (العام)، ئیتر یاساکان ئەبن بە ئامرازێکی لەبار بۆ هەڵگیرساندنی ئاژاوە، ئەبنە وەسیلەیەکی کاریگەر بۆ بڵاوکردنەوەی سەر لێشێوان و هەراو بەزمو بالۆرە و چەواشەکردن.

بەشی دووەم

موسڵمانان چەندێ شەریعەتەکەیان ئەناسن؟

موسڵمانان لە رووی ناسینی شەریعەتەکەیانەوە هەموویان وەك یەك نین و بەپێی بارودۆخی ژیانیان و پلە و ئاستی رۆشنبیرییان لە یەکتر جیاوازن، لەم رووەوە ـ ناسینی شەریعەت ـ ئەبن بە سێ بەشەوە: یەکەمیان، نارۆشنبیران (غیر المثقفین). دووەمیان، رۆشنبیران بە رۆشنبیری ئەوروپا، سێیەمیان، رۆشنبیران بە رۆشنبیریی ئیسلامیی.

دەی با لێیان بدوێین:

ا- کۆمەڵی نارۆشنبیران:

ئەمانە نەخوێندەواران و ئەوانەش کە کەمێك رۆشنبیرن، بەڵام رۆشنبیرییەکەیان وانییە بتوانن تێبگەن لەوەی تێی ئەکەون و تووشی ئەبن، ئەگرێتەوە، ناشتوانن حوکمێکی راست بدەن بەسەر رووداوەکاندا. ئەمانە جگە لە زانیارییەکی هەرەمەکیی لە رووی عیباداتەوە، ئیتر هیچ لە شەریعەتی ئیسلام نازانن و زۆر بێئاگان لێی، زۆربەشیان بە شێوەیەکی ئالیی (بصورة آلية) خواپەرستیی ئەکەنو شوێن باب و باپیرانو برایانیان و مەلا و شێخەکانیان کەوتوون، مەگەر بە دەگمەن ببینی هەیان بێت لە بەجێهێنانی عیبادەتدا پشت بە لێکۆڵینەوە و دیراسە و زانیاریی خۆی ببەستێ.

زۆربەی موسڵمانان لەم بەشەنو رێژەکەشی ئەگاتە (٨٠٪)ی تێکرای موسڵمانانی گێتی، ئەم کۆمەڵە بەرێرەو و بۆچوونی رۆشنبیران زۆر زۆر کاری تێئەکرێت، ئیتر رۆشنبیرییەکە چ ئیسلامیی بێت یان ئەوروپیی. لە هەر شتێکا بزانن پەیوەندی هەیە بە ئیسلامەوە، شوێن ئاراستەکاری (توجیهات)ی ئەو

ڕۆشنبیرانە ئەکەون کە هەڵگری ڕۆشنبیری ئیسلامیین، چونکە ئەمانە بە ئاسانیی لە مەسائلی ئیسلامیی تێئەگەن، بەڵام لەو شتانەدا نەتوانن پەی ببەن بەوەی کە بەستراوە بە ئیسلامەوە، یان نا، گەردنکەچیی ئاڕاستەکاریی ڕۆشنبیران ـ بە ڕۆشنبیری ئەوروپی ئەبن.

زانایانی ئیسلام ئەگەر بتوانن کەسانی ئەم کۆمەڵ و بەشە تێبگەیەنن لەوەی کەوا هەموو کاروبارێکی ژیان وابەستەیە بە ئیسلام، ئەگەر هەموو کاروبارێکی ئەم دنیایەیان لەسەر بنچینەی شەریعەتی ئیسلام نەبەن بەڕێوە، ئیمانیان دانامەزرێ و ناتەواو ئەبێت، ئەگەر زانایان بتوانن ئەوە بکەن، ئەوسا زۆر بە ئاسانیی ئەتوانن بە جوانیی و پاکیی ئاڕاستەی ئەو بەش و کۆمەڵە بکەن و دەستبگرن بە سەریدا بە تەواوی، بەوەش ئەبنە موڵکی ئیسلام.

بەڵام زانایانی ئیسلام لە زۆربەی وڵاتانی ئیسلامییدا ئەم بەشە گەورە و فراوانە پشتگوێ ئەخەن و بەری ئەدەنە بەر گورگی نەزانیی و ئەویش لە موسڵمانەتی ڕوو وەرئەچەرخێنێ بەبێئەوەی هەست بە گومڕایی خۆی بکات، بەڵکو وا ئەزانێ کە لەسەر ڕێگەی ڕاستی دوور لە مەترسییە، بەڕاستی هۆی گومڕایی و سەر لێشێواویشی تەنها بێدەنگیی ئەوانەیە کە کاروباری ئیسلامیان وا بەدەستەوە، تەنها پاڵدانەوەیانە.. کەمتەرخەمییانە لە بەجێهێنانی بانگەوازی ئیسلامییدا.

٢- کۆمەڵی ڕۆشنبیران بە ڕۆشنبیریی ئەوروپا :

ئەم کۆمەڵە بەشی هەرە زۆری ڕۆشنبیرانی وڵاتانی ئیسلامیی ئەگرێتە خۆی، زۆرێکیان لە ڕۆشنبیرییدا مامناوەندیین، زۆرێکی تریان لەوەدا بەرز و بڵندن. لەوانە: دادوەران (القضاة)، پارێزەران، پزیشکان، ئەندازیاران، وێژەوانان، پیاوانی پەروەردە و فێرکردن و بەڕێوەبردن و ڕامیاریی.

ئەم بەشە لەسەر شێوە و شێوازی ئەوروپاییانە رۆشنبیریی وەرگرتووە، لەبەر ئەوەش لە شەریعەتی ئیسلام بە قەد ئەو كەسە ئەزانن كە لە دەوروبەر و مەڵبەندەكەی شتی وەرگرتووە، ئەو رۆشنبیرانە لە عیباداتی یۆنان و رۆمان، لە یاسا و رژێمە دەستكردەكانی ئەوروپا گەڵێ شارەزاییان هەیە، بەڵام لە شەریعەتی ئیسلام ناشارەزاو بێخەبەرن.

لە هەر وڵاتێ لە وڵاتانی ئیسلامدا، چەند كەسانێ هەن لەم بەشەو بە پەنجەی دەست ئەژمێررێن، كە لە بەشێكی تایبەت لە بەشەكانی شەریعەتدا دیراسەیان هەبێ، كەچی ئەوەش بە شێوەی رووكەش واتە (سطحی)، نەك بەشێوەیەكی وردو قوڵ، دیراسەیەكی سنووردار، نەك بەربڵاو، تەنانەت لەناو ئەوانەشدا دانە دانەیەكیان هەن كە لە راستیی رۆحی شەریعەتی ئیسلام تێگەیشتبن و هەواڵ و خەبەری ئیجتهادات (اجتهادات) و بناغەكان كە ئیسلامیان لەسەر وەستاوە، بزانێت.

ئا ئەو رۆشنبیرانە بە رۆشنبیریی ئەوروپا كە تا ئەم رادەیە لە ئیسلامو شەریعەتەكەی بێئاگان، ئا ئەوانەن كە دەستیان كێشاوە بەسەر نەتەوەی ئیسلامدا، ئەوان لە رۆژهەڵاتان و خۆرئاواایاندا ئاراستەی ئەكەن، ئەوانەن ئەبنە نوێنەری ئیسلام و موسڵمانان لە كۆمەڵگا نێودەوڵەتیەكاندا!!

وا چاكە بەرامبەر بەوانە بە ئینساف بین و دەریببڕین ئەوانە گەرچی بێئاگان لە شەریعەتی ئیسلام كەچی بە ئایین و خاوەنی ئیمانێكی قوڵن و بەپێی لێزانینی خۆیان عیبادات بەجێئەهێنن، ئامادەیی تەواویان هەیە بۆ فێربوونی ئەوەی كە نایزانن، بەڵام خۆیان بە تەنها نایزانن فێری ببن، بۆچ؟ چون لەگەڵ خوێندنەوەی ئەو جۆرە كتێبانەدا رانەهاتوون، دیسان توێژینەوە (البحث) لە كتێبەكانی

شەریعەتدا ئاسان نییە سامەگەر بۆ ئەوانەی کەوا بە درێژیی راهێنیانیان لەسەر خوێندنەوەی کردبێت. ئەو کتێبانە لەسەر دەستووری هەزار ساڵ لەمەوبەر دانراون و بەو شێوەیە بەش بەش (تبویب) نەکراون کە بە ئاسانیی کەڵکیان لێوەربگیرێت، کەسێك بیەوێ بگەڕێ بە دوای چارەسەری مەسەلەیەکدا، هەروا بە ئاسانیی و خێرایی بۆی نادۆزرێتەوە، بەڵکو ئەبێت بەش بە دوای بەشدا بیخوێنێتەوە، تا ئەکەوێت بەسەر مەبەستەکەدا، جاری واش ئەبێت ئەو کەسە ماندوو ئەبێت و کۆڵ ئەدات، لە دواییدا خوا بۆی رێکئەخات بەبێ پێشبینی کردن لە شوێنێکدا ئەیدۆزێتەوە، هەروەها بە زۆریی خوێنەر ناگاتە مەبەست و حەقیقەت، چونکە زاراوە شەرعییەکان نازانێ، لەو بنەما و بنچینانەی کە مەزهەبە فیقهیەکانی لەسەر دامەزراوە نازانێ.

بەڵێ، من کەسانێکی زۆر ئەناسم زۆر بەگەرمیی تێکۆشان کە دیراسەی شەریعەتی ئیسلام بکەن، کەچی لێی تێنەگەیشتن و مێشکیان ماندوویێتی بۆ مایەوە، هەرچی گەرموگوڕیی و عەزمێك کە هەیانبوو لە نێوان دەق و شەرح و پەراوێزەکان (المتون والشروح والحواشی)دا گوم بوو. خۆ ئەگەر ئەوانە کتێبی شەرعییان دەستبکەوتایە، بەڵام کتێبانێ کە لەسەر شێوەی نووسینی تازە نووسرابان، بێگومان ئەیانتوانی بە ئاسانیی دیراسەی شەریعەت بکەن و سوودمەند بن و سوودیش بە خەڵك بگەیەنن.

لە لایەکی ترەوە رۆشنبیران بە رۆشنبیریی ئەوروپا، هەندێکیان داوا (ادعاءات)ی سەیریان دەربارەی شەریعەت هەیە، بگرە داواکانیان جێی پێکەنینن، هەندێکیان ئەڵێن: ئیسلام پەیوەندیی نییە بە حوکم و دەوڵەتەوە، هەندێکیان ئیسلام بە دین و دەوڵەت ئەزانێ، بەڵام لایان وایە شەریعەتی ئیسلام لە رووی ئەحکامی

دنیاوه لەگەڵ ئەم چەرخەدا ناگونجێت، هەندێکی تر رایان وایه شەریعەتع لەگەڵ ئەم چەرخەدا ئەگونجێت، بەڵام لایان وایه هەندێك له حوکمەکانی کاتیین و ناکرێت ئەمڕۆ جێبەجێ (تطبيق) بکرێن، هەندێکی تر رایان وایه که شەریعەت بۆ ئەم چەرخه ئەشێتو حوکمەکانیشی هەمیشەیین، بەڵام هەندێ له حوکمەکانی له توانای جێبەجێکردندا نین، چونکه دەوڵەته بێگانەکان قەڵس و تووڕه ئەکەن. هەندێکی تریشیان رایان وەهایه: فیقهی ئیسلامیی زیاتر سەر به رای فەقیهەکانه، لەوەی که سەر به قورئان و سوننەت (السنة) بێت.

ئا ئەوه داوا بەناوبانگەکانیانه، بەراستیی ئەو داوایانەش هیچ نرخێکیان نییه، چونکه له کەسانێکەوه هاتوون که له شەریعەت نەزان و بێئاگان، کەسێکیش شتێ نەناسێ و حوکمیشی به سەردا بدات، دیاره حوکمەکەی نابەجێیه و لەسەر بنەڕەت راگیر نەبووه و بێبەڵگەیه و ئەڕووخێت.

له راستییدا ئەو هەموو داوایانەش ئەگەڕێنەوه بۆ دوو هۆ:

یەکەمیان: نەناسینی شەریعەت.

دووەمیان: رۆشنبیریی ئەوروپا کاری تێکردوون، ئیتر هەوڵ ئەدەن ئەو زانیاریی (معلومات)ەی هەیانه له یاسا دەستکردەکاندا بیتەپێنن بەسەر شەریعەتی ئیسلامدا. دەی خۆ دژیەتیی (تناقص)ی نێوان خاوانانی ئەو داوایانه، چاکترین بەڵگەیه لەسەر پوچەڵییان، چونکه هەر کۆمەڵێك لەو داوایانه دژ و مێملێ کۆمەڵێکی تریانه، ئەوەی هەندێکیان بینای ئەکەن، هەندێکی تریان ئەیڕوخێنن، ئێمەش هەوڵئەدەین به یارمەتی خوا یەکه یەکەی ئەو داوایانه بخەینه بەر نەشتەری باس و پوچەڵییان نیشان بدەین.

یەکەم: ئەو داوایەی ئەڵێت ئیسلام پەیوەندیی نییە بە حوکمەوە:

هەندێك لەوانەی کە رۆشنبیر کراون بە رۆشنبیریی ئەوروپا ئەڵێن ئیسلام ئایینە، ئایینیش پەیوەندییەکە لە نێوان مرۆڤ و پەروەردگاریدا، ئیتر پەیوەندیی بە حوکم و دەوڵەتەوە نییە، بەڵام ئەگەر لەوانە بپرسیت: ئایا ئەو رایەتان لە قورئان و سوننەتدا هیچ رەگ و پاڵپشتێکی هەیە؟ قوڕوقەپ ئەکەن و ناتوانن وەڵامت بدەنەوە، چونکە لەم داوایانەیاندا هیچ جۆرە پاڵپشتێکیان نییە بگەڕێنەوە بۆ لای و پاڵی پێوە بدەن، جگە لەوەی لە رۆشنبیریی ئەوروپاوە ئەوەیان وەرگرتووە، یان لەوەی کە ئەبینن لە ئەوروپادا ئایین لە دەوڵەت دوورخراوەتەوە.

بەڵێ، ئەوانە دیراسەکەیان کارێکی وەهای کردۆتە سەریان، وا ئەزانن ئەوەی فێری بوون تەتبیق ئەبێت بەسەر هەموو وڵاتێکدا، لەگەڵ هەموو رژێمێکا ئەگونجێ و پیادە ئەبێت، ئەمانە ئەگەر ژیر بوونایە ئەیانزانی کە یاسا دەستکردەکان و رۆشنبیریی ئەوروپا نابێت بکرێت بە سەنگی مەحەك لەو مەسەلەیەدا، بەڵکو تەرازوو و سەنگی راستەقینە لەم رووەوە ئەبێت هەر خودی رژێمی ئیسلام خۆی بێت.

ئەوسا ئەگەر بینیان ئەم رژێمە دین و دنیا لەیەك جیا ئەکاتەوە، دیارە داواکەیان راستە. خۆ ئەگەر ئیسلام دین و دنیای کۆکردەوە و ئامێتەی یەکتری کردن، خواپەرستیی و سەرۆکایەتی تێکەڵ بە یەکتر کرد، مزگەوت و دەوڵەتی وەکو یەك گرتە باوەش، بێگومان داواکەیان پووچەڵ و نادروستە، بەڵکو بۆ هەڵبەستن و بوختانەیش.

چەند ساڵێك لەمەوبەر دانیشتنێك لەگەڵ چەند گەنجێكدا كە خوێندنیان لە یاسا لە میسر تەواو كردبوو كۆی كردمەوە، باس چووە سەر ئیسلام و شەریعەتی ئیسلام، دیتم باوەڕیان وایە كە ئیسلام پەیوەندیی نییە بە كاروباری حوكم و دەوڵەتەوە، منیش دەستم كرد بەڕاستكردنەوەی ئەو هەڵەیە بۆیان، سەرزەنشتیشم كردن لەسەر ئەو بنەڕەتەی كە ئەوان پیاوانی یاسان و ئەبێ تێگەیشتوو بن‌و چۆن ئەبێ ئەو حوكمە بدەن بەسەر ئیسلامدا كە گوایە دین و دەوڵەت كۆناكاتەوە! ئاخر بەڵگەیان ئەبێ چی بێ؟ كام بەڵگەی ئیسلامیی بۆچوونەكەیان ئەسەلمێنێ؟ یەكێكیان قسەكەمی پێبڕیم‌و گوتی: ئادەی تۆ دەقێكی قورئانییمان بۆ بێنەوە، بەڵام دەقەكە قورئانیی بێت، نەك شتێكی تر، بیبێتە بەڵگە لەسەر ئەوەی كە ئیسلام دین و دەوڵەت كۆئەكاتەوە. خێرا تێگەیشتم چی ئەوەێ. گوتم ئەی بە دەقێكی سوننەت رازی ئەبیت؟ گوتی نەخێر، چونكە قورئان دەستووری ئیسلامە، تەماشای برادەرەكانمی كرد، دیتم قسەكەی ئەویان زۆر بە دڵ بوو.

سەبارەت ئا بەو گەنجانە زۆر سەرم سوڕما! ئەوانە باوەڕیان بە قورئان زۆر بەتینە، كەچی هەر زۆر زۆر لە قورئان بێئاگان! ! منیش بۆ ئەو موسڵمانانە ماتەمییەكی زۆر دایگرتم، چونكە بێئاگاییان لە قورئان بردوونی بەرەو ئینكاریكردنی دوو حوكم لە ئاشكرا (ظاهر)ترین ئەحكامی قورئان كە ئەمانەن:

١– ئیسلام دین و دەوڵەت تێكەڵ ئەكات.

٢–سوننەتیش هەروەكو قورئان بەڵگە و حوججەیە بەسەر هەموو موسڵمانێكەوە.

ئەو گەنجە موسڵمانانە کە باوەڕیان بە قورئان هەیە، بێئاگان لەوەی کە دەقی قورئانە هاتووە بۆ سزادانی پیاوکوژ و ڕێگرانی ڕێی هەق و دز و زیناکەر و بوختانکەر. ئەها ئەفەرموێ: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى) (البقرة: ١٧٨ (وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَن يَقْتُلَ مُؤْمِناً إِلاَّ خَطَئاً وَمَن قَتَلَ مُؤْمِناً خَطَئاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ). (النساء: ٩٢)، (إِنَّمَا جَزَاء الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الأَرْضِ فَسَاداً أَن يُقَتَّلُواْ أَوْ يُصَلَّبُواْ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلافٍ أَوْ يُنفَوْاْ مِنَ الأَرْضِ) (المائدة: ٣٣). (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُواْ أَيْدِيَهُمَا) (المائدة: ٣٨)، (الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ). (النور: ٢). (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاء فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً) (النور: ٤).

هەروەها چەندەها دەقی تری زۆر و زەبەندە هەن کەوا کە کۆمەڵێکی زۆر تاوان حەرام ئەکەن و سزاکانیان دیاریی ئەکەن، چ بە سزای سنووردار: وەك سزادانی پاشگەز بوونەوە، یان بە سزای (تعزیر) واتە سنوور بۆنەکراو وەك سزادانی جنێو (السب) و ناپاکیی کردن لە سپاردەدا.

ئەم تاوانانە قورئان، حەرامی کردوون، ئەو سزایانەش هەر قورئان واجبی کردوون، دەی حەرامکردنی تاوان و واجبکردنی سزادان مەسەلەیەکن لە مەسەلەگەلی حوکم، نەك مەسەلەیەك بن لە مەسەلەگەل ئایین وەك ئێوە بۆی ئەچن، خۆ ئەگەر ئیسلام دین و دەوڵەتی تێکەڵ نەکردایە ئەم هەموو دەقانەی تێدا نەئەهات، دەی مادام قورئان پێویستی کردووە لەسەر موسڵمانان کە ئەو دەقانە راگیرو جێبەجێ بکەن، دیارە هەر بەوە واجبی کردووە لەسەریان کە دەوڵەتێك دابمەزرێنن، حکومەتێك دابمەزرێنن کە کاری ببێتە جێبەجێکردن و

پیادەکردنی ئەو دەقانە، دیارە دامەزراندنی ئەو حکومەت و دەوڵەتە بەشێکە لە بەجێهێنانی واجبەکە.

هەروەها قورئان واجبی کردووە کە حوکم لەسەر بنچینەی راوێژ (الشورى) دامەزرێت، خوا ئەفەرموێ: (وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ) (آل عمران: ١٥٩) هەروەها فەرموویەتی: (وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ) (الشورى: ٣٨). دیارە دامەزراندنی راوێژکارییش پێویستی بە دامەزرانی حکومەت و دەوڵەتێکی ئیسلامیی هەیە، دەی خۆ ئەگەر ئیسلام دین و دەوڵەتی لە یەکتر جیا بکردایەتەوە، نە باسی شێوەی حکومەتی ئەکرد و نە جۆری حوکمەکەی باس و دیاریی ئەکرد.

دیسان قورئان واجبی کردووە کە حوکم کردن لە بەینی خەڵکدا ئەبێت بە دادگەرانە بێت، خوا ئەفەرمێ: (إِنَّ اللّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُواْ بِالْعَدْلِ) (النساء: ٥٨) وە ئەفەرموێ: (وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللّهُ) (المائدة: ٤٩). ئەفەرموێ: (وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللّهُ فَأُوْلَـئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) (المائدة: ٤٤) بێگومان حوکم کردن گرنگترین کارێکە کە تایبەتی بێت بە دەوڵەتەوە، خۆ قورئانیش حوکم و دینی تێکەڵ بە یەکتر کردووە و فەرمانیداوە دەوڵەت لەسەر ئەو بناغەیە حوکم بکات کە ئیسلام هێناویەتی.

قورئان لەسەر موسڵمانان واجبی کردووە فەرمان بکەن بە چاکە و نەهی بکەن لە خراپە (وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ) (آل عمران: ١٠٤)، هەرچیەکیش شەریعەت فەرمانی پێکردبێت ئەوە (معروف)ە، هەرچیشی حەرام کردبێت ئەوە مونکەرە. دەی مادام واجب بێت لە بەینی موسڵماناندا کەسانو کۆمەڵانێ هەبن خەڵك بانگ بکەن بۆ راگیر کردنو

بەجێهێنانی ئەوەی کە ئیسلام فەرمانی داوە بەجێبهێنرێت، بۆ قەدەغەکردنی ئەوەی کە ئیسلام حەرامی کردووە دەی هەر ئا بەوە واجب ئەبێت کە دەوڵەت دەوڵەتێکی ئیسلامیی بێت، چونکە ئەگەر وەها نەبێت دەقەکانی قورئان پەکیان ئەکەوێت و بێکار ئەبێت، دیارە هەر بەمەش قورئان کاروباری ئایین تێکەڵ بە کاروباری دنیا ئەکات.

هەروەها قورئان لە دەقە جۆربەجۆرەکاندا و جاری واش هەیە لە یەك دەقدا دین و دنیا تێکەڵ (مزج) ئەکات. توێژەر (الباحث) ئەبینێت یەك دەق کاروباری ئایین و ئەخلاق و کاروباری دنیا کۆئەکاتەوە و تێکەڵیان بە یەکتر ئەکات. بۆ نموونە، خوا ئەفەرموێ: (قُلْ تَعَالَوْاْ أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلاَّ تُشْرِكُواْ بِهِ شَيْئاً وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَاناً وَلاَ تَقْتُلُواْ أَوْلاَدَكُم مِّنْ إمْلاَقٍ نَّحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلاَ تَقْرَبُواْ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلاَ تَقْتُلُواْ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ) (الأنعام: ١٥١).

ئا ئەمە یەك دەقە، شیرك و سەرپێچیکردن لە دایك و باوك و مەردم کوشتن، چ بە ئاشکراو، چ نهێنی داوێن پیسی حەرام و یاساغ ئەکات. بەڕاستی تێکەڵکردنی ین‌و دنیا لەمە چاکتر و جوانتر نەبووە و نابێت.

قورئان واجبی کردووە لەسەر دەوڵەت کە کاروباری دین و دنیا لەسەر بناغەی قورئان دابمەزرێنێ‌و رابپەرێنێ، ئەها ئەفەرموێ: (الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنكَرِ) (الحج: ٤١).

ئەم دەقە بڕیویەتیەوە کە دەوڵەتی نموونەیی (مثالی) ئەوەیە دەستی هاووڵاتیی ئەگرێ بەرەو بەجێهێنانی نوێژ و دانی زەکات، هەر ئەو دەوڵەتەش هەڵئەستێ بە بەجێهێنانی ئەوەی کە خوا ئەمری کردووە بەجێبهێنرێ، هەروەك هەڵئەستێ بە

قەدەغەکردنی ئەوەی کە خوا فەرمانی کردووە بەقەدەغە کردنی. دەی ئەوەی ئەم دەقە واجبی ئەکات ئەوەیە کەوا دەوڵەتەکە دەوڵەتێکی ئیسلامیی بێت و کاروباری حوکم و رامیاری لەسەر بنەڕەتی ئیسلام دابمەزرێ و ببرێت بەڕێوە.

بەڵێ دەق لە قورئاندا ئەوەندە زۆرە کەوا لێرەدا ناتوانین بیانخەینە بەرچاو کە بە تایبەتی هاتوون بۆ چارەسەرکردنی ئاژاوەی ناوخۆیی، ناکۆکیی نێوان دەوڵەتان، ئاشتی و جەنگ، پەیمان بەستن، مامەڵەو هەڵسوکەوت، باری کەسێتیی.

دیسان قورئان بەشێك لە سامانی دەوڵەمەندانی دیاریکردووە کە ئەبێ (یجب) بدرێت بە هەژاران، لە (بیت المال)یشدا مافی دیاریکردووە بۆ هەتیوان و هەژاران‌و رێبواران. قورئان هیچ لایەنێکی دنیایی فەرامۆش نەکردووە، بەڵکو حوکمی بۆ هێناوە، لە هەمانکاتدا هیچ لایەنێك لە لایەنەکانی عیبادات و بیروباوەڕی بەبێ حوکم نەهێشتۆتەوە، ئیشوکاری دنیای لەسەر بنەڕەتی دین و ئەخلاق دامەزراندووە، هەروەها بۆ رێکوپێککردنی ئیشوکاری دەوڵەت و ئارلستەکردنی حوکمڕانان و میللەت ، دەست بۆ دین و ئەخلاق ئەبات و بە باشترین هۆ دەیانژمێرێ. بە راستی دین و دەوڵەت هەرگیز لەمە زیاتر تێکەڵ ناکرێن، تەنانەت لە ئیسلامدا وای لێدێ دەوڵەت دینە و دینیش دەوڵەتە.

ئەو گەنجە موسڵمانە باوەڕدارانە بە قورئان نازانن، کە قورئان فەرموودەو کردارەکانی پێغەمبەری ﷺ کردووە بەیاسا بۆ موسڵمانان بە شێوەی پێویست (الزام)، لەسەر موسڵمانان واجبی کردووە کە هەر ئەمرێکیان پێبکات ئەبێ ملکەچی و پەیڕەویی بکەن، چونکە پێغەمبەر ﷺ لە خۆیەوەو بە هەوەس قسە

ناکاتو هەرچی بڵێت خوا ئەیخاتە دڵیەوە (وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَى * إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى) (النجم: ٣-٤).

لە لایەکی ترەوە، دەقی قورئان دەربارەی بەگوێکردن و پەیڕەوییکردنی فەرمانی پێغەمبەر ﷺ گەلێ زۆرە، لەوانە: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ أَطِيعُواْ اللّهَ وَأَطِيعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِي الأَمْرِ مِنكُمْ) (النساء: ٥٩) وە (مَّنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللّهَ) (النساء: ٨٠)، دیسان (قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّهُ) (آل عمران: ٣١) و (وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا) (الحشر: ٧) و (فَلاَ وَرَبِّكَ لاَ يُؤْمِنُونَ حَتَّىَ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لاَ يَجِدُواْ فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجاً مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُواْ تَسْلِيماً) (النساء: ٦٥) هەروەها ئەفەرموێ: (لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيراً) (الأحزاب: ٢١).

دووەم: ئەو داوایەی کە ئەڵێت شەریعەت بۆ ئەم چەرخەی ئێستا ناشێت:

هەندێك لەو رۆشنبیرانە لایان وایە شەریعەت بۆ ئەم چەرخەی ئێستا ناشێت، بەڵام هۆی ئەم داوایە دیاریی ناکەن، خۆ ئەگەر بیانگوتایە: فڵان بنەما، یان فیسار کۆمەڵە بنەما، بۆ ئەم چەرخە ناشێت و هۆی نەشیانەکەشیان رۆشن بکردایەتەوە، دیارە داواکەیان ئەوسا نرخێکی ئەبوو، لە رووی مەنتیقەوە ئەکرا لە گوتەکەیان بکۆڵینەوە و ئاخاوتنیان لەگەڵا بکەینو بەوەش لارییەکەیان بۆ راست بکەینەوە، بەڵام کاتێ کە ئەڵێن شەریعەت هەمووی بۆ ئەم چەرخە ناشێت، هیچ بەڵگەیەکیش بۆ سەلماندنی داواکەیان پێشکەش ناکەن، دیارە ئەمە بە لای خاوەنی هەموو عەقڵێکی بیردۆستەوە شتێکی غەریبە. لەبەر ئەوەش ئێمە کە ئەو داوایەیان ئەبیستین و ئەشزانین کە نەزانترین و بێئاگاترین

کەسن له شەریعەت، ناهەقمان نییه ئەگەر بڵێین: ئا ئەم داوایەیان لەسەر نەزانیی و بوختان وەستاوە. چاکیی شەریعەتەکان لەسەر بناغەی چاکیی بنەماکانی بڕیار ئەدرێت، له شەریعەتی ئیسلامدا یەك بنەما نییه که بتوانرێ مۆری ناچاکیی پیابنرێت. خۆ ئەگەر بتوانین کۆمەڵێك له بنەماکانی ئیسلام بخەینه بەرچاو، ئەوسا بۆمان دەرئەکەوێ هەندێك موسڵمان داوای پووچەڵ و نەزانی تا چ رادەیەك سەری لێشێواندوون و چەند دووری خستوونەتەوە.

شەریعەتی ئیسلام بڕیاری بنەما (مبدأ)ی یەکسانی داوە له نێوان خەڵکدا بەبێ قەیدو مەرج، خوای گەورە ئەفەرموێ: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ) (الحجرات: ١٣)، پێغەمبەریش ﷺ ئەفەرموێ: "الناس سواسية كأسنان المشط الواحد، لا فضل لعربي على عجمي الا بالتقوى". شەریعەتی ئیسلام ئەم بنەمایه یەکسانییەی زیاتر له پێش سیانزه سەدە هێناوە، له کاتێکدا یاسا دەستکردەکان که نەفامان شانازییان پێوە ئەکەن تا کۆتایی سەدەی هەژدەهەم پەییان بەم بنەمایە نەبردووە، تا ئێستاش زۆربەی دەوڵەتە ئەوروپاییەکان و ئەمریکاش ئەم بنەمایە بە شێوەیەکی مەرجدار جێبەجێ ئەکەن.

شەریعەت هەر له یەکەمین رۆژی هاتنەخوارەوەیدا بڕیاری بنەمای سەربەستیی (الحريه)ی له جوانترین شێوەیدا داوە، بڕیاری سەربەستیی بیر، باوەڕ، قسەکردن (حرية الفكر والاعتقاد والقول)ی داوە. دەق لەو بارەیەوە ئێجگار زۆرە، وا ئێمەش چەند دانەیەك یاد ئەکەین بۆ نموونە: (قُلِ انظُرُواْ مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ) (يونس: ١٠١)، وَمَا يَذَّكَّرُ إِلاَّ أُوْلُواْ الأَلْبَابِ) (آل عمران: ٧)، (لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ) (البقرة: ٢٥٦)، (وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ

بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ) (آل عمران: ١٠٤). بنەمای سەربەستیی بە هەر سێ لقەکانیەوە تا دوای شۆرشی فەرەنسا یاسا دەستکردەکان نەیان ناسیبوو، کەچی نەفامەکان ئەم کارچاکیی (فضائل)انە لە شەریعەت ئەسێنن و ئەیانکەن بە یەخەی یاسا دەستکردەکاندا!

یەکێکی تر لەو بنەمایانەی شەریعەتی ئیسلامیی لەسەر وەستاوە، بنەمای دادگەریی بەرفراوانە، خوای مەزن ئەفەرموێ: (وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُواْ بِالْعَدْلِ) (النساء: ٥٨) و (وَلاَ يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلاَّ تَعْدِلُواْ) (المائدة: ٨) (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُونُواْ قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاء لِلّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيّاً أَوْ فَقَيراً فَاللّهُ أَوْلَى بِهِمَا فَلاَ تَتَّبِعُواْ الْهَوَى أَن تَعْدِلُواْ) (النساء: ١٣٥). دەی ئەم بنەمایە کە شەریعەت لە رۆژی هاتنەیەوە هێناویەتی، یاسا دەستکردەکان هەتا کۆتایی سەدەی هەژدەهەم نەیانزانیوە و نەیانناسیوە.

ئا ئەوانە ئەو سێ بنەمایەن کە یاسا تازەکان لەسەر بناغەی ئەوان ئەوەستن، شەریعەت بەر لە یانزە سەدە ئەوانەی زانیوە، ئیتر ئەبێ بۆچی یاساکان بۆ ئەم چەرخە بشێن و شەریعەت نەشێ، کە لە سەر هەمان بنەما وەستاوە؟!

شەریعەتی ئیسلام لە سەرەتای هاتنیەوە، بنەمای راوێژکاریی هێناوە، خوا ئەفەرموێ: (وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ) (آل عمران: ١٥٩). (وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ) (الشورى: ٣٨). لەمەدا شەریعەتی ئیسلام یانزە سەدە پێش یاسا دەستکردەکان کەوتووەو دە سەدەش پێش یاسای ئینگلیزیی کەوتووە. یاسا دەستکردەکان کاتێ بریاری بنەمای راوێژیان داوە، هیچ شتێکی تازەیان نەهێناوەتە کایەوە بەڵکو لە کۆتاییاندا گەڕانەوە بەرەو سەرەتای دەستپێکردنی

شەریعەت، هەروەها شەریعەتی ئیسلام لە یەکەم رۆژی هاتنیەوە، دەسەلاّتی حاکمی سنووردار کردووە، بەو ئیعتیبارەی نوێنەری نەتەوەیە و بەرامبەر هەلّەکانی بەرپرسیار ئەبن. شەریعەت بەسەر حاکم و غەیری حاکمدا لە یەك ئاستدا جێبەجێ ئەکرێت، حاکم لە هەلّسوکەوتیدا ئەبێ لەو سنوورەدا بمێنێتەوەو دەرنەچێت کە شەریعەت بۆی کێشاوە، هیچ پلەیەکی زیاتری نییە بەسەر خەلّکی ترا، ئەمەش هەمووی جێبەجێکردنی تیۆری یەکسانییە.

بەلّێ، شەریعەت ئا ئەو هەموو بنەمایەی هێناوە کە حکومەتانی ئێستا لەسەر ئەوان ئەوەستن، لەوەشدا یانزا سەدە پێش یاسا دەستکردەکان کەوتووە، دەی ئیتر کەی راستە بگوترێ: شەریعەت بۆ ئەم چەرخە ناشێت؟! !

شەریعەتی ئیسلام لەکاتی هاتنیدا مەی حەرام کرد، تەلاّقی رێگە پێدا (مباح) کرد، ئەها خوا ئەفەرموێ: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالأَنصَابُ وَالأَزْلاَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ) (المائدة: ٩٠) و "(الطَّلاَقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ) (البقرة: ٢٢٩)، کەچی یاسا دەستکردەکان حەرامکردنی مەیی و رێدان بە تەلاّق لەم سەدەیەدا پەییان پێبردن، ئەویش بە نیوەچلّیی، چونکە هەندێ یاسا بە تەواوەتی مەی یاساغ ئەکات، کەچی هەندێکی تر بەشێوەی لاوەکیی (جزئی) یاساغی ئەکات؟ هەندێ یاسا بەبێ مەرج و قەید رێ بە تەلاّق ئەدات، کەچی هەندێکی تر ئەیبەستێ بە چەندەها قەیدەوە، دەی یاساکان ئەوەیان لە شەریعەت وەرگرتووە، بۆچی بۆ ئەم چەرخە ئەشێن و بۆچی شەریعەت بۆ ئەم چەرخە ناشێ؟ شتێکی سەیرە ! !

شەریعەتی ئیسلام یەکەمین شەریعەتە کە تیۆر (نظرية)ی هاوکاریی کۆمەلاّیەتیی، تیۆری هاوگوزەرانیی (التضامن)ی کۆمەلاّیەتی لەگەلّ خۆیدا

هێناوە. خوای مەزن ئەفەرموێ: (وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُواْ عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ) (المائدة: ٢) و (وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ * لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ) (المعارج: ٢٤ـ ٢٥) و (خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا) (التوبة: ١٠٣). (إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاء وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللّهِ وَاللّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ) (التوبة:٦٠). دیسان ئەفەرموێ: (مَّا أَفَاء اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاء مِنكُمْ) (الحشر: ٧).

شەریعەت ئەو دوو تیۆرەی بەر لە سیانزە سەدە زانیوە، بەڵام گێتیی نا موسڵمان تا ئەم سەدەیە نەیئەزانی، ئێستاش تا رادەیەك جێبەجێیان دەکات.

شەریعەت دابڕکردن (احتكار) و قۆستنەوە (إستغلال) کردنی دەستەڵات و بەرتیلی حەرام کردووە، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: "لا يحتكر الا خاطىء". خوا ئەفەرموێ: (وَلاَ تَأْكُلُواْ أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُواْ بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُواْ فَرِيقاً مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ) (البقرة: ١٨٨)، ئەم بنەمایانەش لەم دواییەدا لە لایەن یاسا دەستکردەکانەوە زانران و ناسران.

شەریعەت لەسەر حەرامکردنی داوێن پیسی بە ئاشکرا و بە پەنهانییەوە، لەسەر حەرامکردنی گوناه و ستەمکردن وەستاوە، گوێبگرە خوا ئەفەرموێ: (قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ) (الأعراف:٣٣).

هەروەها شەریعەت لەسەر بانگکردن بەرەو خێر، فەرمان بە چاکە کردن، نەهی کردن لە خراپە دامەزراوە. خوا ئەفەرموێ: (وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ) (آل عمران: ١٠٤) دەی ئەم بنەمایەی کە

شه‌ریعه‌تی له‌سه‌ر دامه‌زراوه‌، هه‌ر ئه‌مانه‌ن ئه‌و نموونه‌ بالآیه‌ی كه‌وا مرۆڤایه‌تی په‌لو باڵیان بۆ ئه‌كوتێ و خه‌ویان پێوه‌ ئه‌بینێ. ئیتر چۆن و بۆچ شه‌ریعه‌ت بۆ ئه‌م چه‌رخه‌ ناشێت له‌ كاتێكدا چه‌رخ شه‌یدای نموونه‌ به‌رزه‌كانیه‌تی؟! !

خۆ ئه‌گه‌ر بێتو شوێن بنه‌ما ئینسانیه‌كان و كۆمه‌لآیه‌تیی و یاسایه‌كانی ئه‌م چه‌رخه‌ بكه‌وین، ئه‌و بنه‌مایانه‌ كه‌وا رۆڵه‌كانی ئه‌م چه‌رخه‌ شانازییان پێوه‌ ئه‌كه‌ن، ئه‌بینین یه‌ك یه‌ك هه‌موومان له‌ شه‌ریعه‌تی ئیسلامدا به‌ جوانترین شێوه‌ هه‌ن، ئه‌گه‌ر له‌به‌ر درێژبوونه‌وه‌ی بابه‌ته‌كه‌ نه‌بوایه‌ كۆمه‌ڵێكی تر له‌و بنه‌ما و ده‌قانه‌مان ئه‌هێنا بۆ ناو باسه‌كه‌.

ئا به‌م جۆره‌ رۆشن ئه‌بێته‌وه‌ داوای (نه‌شیاویی شه‌ریعه‌ت) لاف و گه‌زافێكه‌ له‌سه‌ر بنه‌ڕه‌تی بێئاگایی له‌ شه‌ریعه‌ت بینا كراوه‌و له‌ "واقیعی محسوس"دا هیچ پاڵپشتێكی نییه‌، له‌وانه‌یه‌ ئه‌گه‌ر تاقه‌ عوزرێك هه‌بێت په‌ڕۆی حه‌یای وێژه‌رانی ئه‌و داوایه‌ی پێبكرێت، ته‌نها ئه‌مه‌ بێت كه‌ بڵێین: ئه‌وانه‌ی فێری ئه‌مه‌ بوون كه‌ یاسا ده‌ستكرده‌كانی كۆنی ئه‌وسا، له‌ سه‌ر بنه‌مای كۆن دامه‌زرا بوون و مه‌نتیقی ئه‌م چه‌رخه‌ تازه‌یه‌ ره‌تیان ئه‌كاته‌وه‌، جا ئه‌وانه‌ ئه‌م قسه‌یان وه‌ها له‌به‌ر كردووه‌ كه‌ یاسایه‌كی گشتیی بێت‌و به‌سه‌ر ئیسلامیشدا جێبه‌جێ بكرێ، گوایا سیفه‌تی كۆنیی، ئیسلامیش ئه‌گرێته‌وه‌، ئیتر به‌بێ ئه‌وه‌ی بیر له‌و هه‌موو جیاوازییه‌ بكه‌نه‌وه‌ كه‌ له‌ نێوان ئیسلام‌و یاساكانی ترا هه‌یه‌.

سێیه‌م: ئه‌و داوایه‌ی كه‌ ئه‌ڵێت هه‌ندێك ئه‌حكامی شه‌ریعه‌ت كاتییه‌:

هه‌ندێك له‌ رۆشنبیران به‌ رۆشنبیریی ئه‌وروپا، رایانوایه‌ كه‌ شه‌ریعه‌ت بۆ ئه‌م چه‌رخه‌ ئه‌شێت، به‌لآم هه‌ندێ له‌ حوكمه‌كانی كه‌ هاتوون به‌ كاتیی (مؤقت) هاتوون، له‌وه‌شدا مه‌به‌ستیان هه‌ندێك ئه‌حكامی "جنائی"یه‌، به‌تایبه‌تی ئه‌و

سزادانانه (العقوبات)ی که له یاسا دەستکردەکاندا هاوچەشنیان نییه وەك: بەردەبارانو دەستبڕین. کاتێك داوایان لێئەکەیت بەڵگه بهێننەوه بۆ سەلماندنی داواکەیان، ئەبینی بەڵگەیان دەست ناکەوێ، بەڵکو شوێن گومان (ظن) کەوتوون، ئەمەش جێگەی حەق ناگرێتەوه.

تەنها ئەوەندە هەیه بەرامبەر ئەو سزادانانه هاوچەشن له ناو یاسا دەستکردەکاندا نادۆزنەوه، ئیتر ئەیانەوێ بەو داوایانه خۆی له مەبەستو مەسەلەکه دەرباز و قوتار بکەن. خۆ ئەگەر سبەینێ یاساکان پەنا ببەنه بەر ئەو یاسا "جنائی"یانه ئەوان له گومانکارییەکەی خۆیان دەستهەڵئەگرن و ئەڵێن ئەو حوکمانه هەمیشەیین!!

خۆ ئەگەر ئەو موسڵمانانه له ئیسلام وەکو خۆی تێبگەیشتنایه، ئەو جۆره قسانەیان نەئەکرد، چونکه حوکمەکانی ئیسلام هەمیشەیین و کاتیی نین، چونکه هەر حوکمێك له ماوەی ژیانی پێغەمبەر ﷺ هەڵنەوەشابێتەوەو (نسخ) نەبووبێتەوه، هەتا ڕۆژی زیندووبوونەوه کار ئەکات و هەڵوەشانەوەی بۆ نییه، قورئانیش بەراستەوروویی کەمێك له پێش مەرگی پێغەمبەرا ﷺ دەریبڕیووه که بینای قەڵای باوەڕ تەواو بووه، ئیتر ناشێت بۆی زیاد بکرێت، یان لێی هەڵوەشێنرێ. خوا ئەفەرموێ: (الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِيناً) (المائدة: ٣).

ئەی نابێت ئەو موسڵمانانه ئەمه بزانن، ئەگەر بگونجێت بگوترێت هەندێ له ئەحکامەکانی شەریعەت کاتیین، ئەوسا ئەگونجێ بەوانی تریش بگوترێت کاتیی، ئەگەر ڕێ بدرێت به خەڵك که هەرکەس بەهەوەسی خۆی حوکم دەربکات ئیتر ئیسلام نامێنێ و له بەین ئەچێت؟

چوارەم: ئەو داوایەی کە ئەڵێت هەندێ لە ئەحکامی ئیسلام جێبەجێ کردنیان لە توانادا نییە:

خاوەنانی ئەم داوایە ئەچن بەگژ (یناقضون) ئەوانەی پێشوودا، چونکە ئەمانە لەم کاتەدا رایان وایە هەموو حوکمەکانی شەریعەت هەمیشەیین و واجبە جێبەجێ بکرێن، بەڵام رایان وایە هەندێك سزادان بەپێی شەریعەت ـ وەك بەردەباران‌و دەستبڕین ـ ئەمڕۆ لەتوانادا نییە، چونکە دەوڵەتە موسڵمانەکان لاوازن‌و ژمارەیەك خەڵکی بێگانە لەم وڵاتانەدا ئەژین کە رازی نابن بەوەی ئەم سزادانەیان بەسەردا جێبەجێ بکرێت، یاخۆ دەوڵەتەکانیان قایل نابن بەوەی ئەم سزادانەیان بە سەردا جێبەجێ بکرێت. بەکورتی خاوەنەکانی ئەم رایە لە ترسی دەوڵەتە بێگانەکان نایانەوێ شەریعەت جێبەجێ بکرێ.

دەی ئەم رایەش لەگەڵ ئیسلامدا ناگونجێت، خوای بەدەستەڵات ئەفەرموێ: (فَلاَ تَخْشَوُاْ النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلاَ تَشْتَرُواْ بِآيَاتِي ثَمَناً قَلِيلاً وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أنزَلَ اللّهُ فَأُوْلَـئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) (المائدة: ٤٤).

بەو جۆرە کەسانە کە هەڵگری ئەو رایەن ئەڵێین: بەشی زۆری فەقیهەکان لەسەر ئەو رایەن کە بێگانە (الاجنبی) بەردەباران ناکرێ‌و دەستی نابڕێ لە حاڵەتی زینا کردن، یان دزی کردندا، دەی هیچ شتێك لە ئارادا نییە کە نەهێڵێ پەیڕەویی ئەم رایە بکەین.

هەروەها بەم بۆنەیەوە حەز ئەکەین ئاگادارتان بکەینەوە کەوا سزای بەردەباران خەریکە سزایەکی رەمزیی بێت، چونکە هەر زۆر زەحمەتە زیناکردن بە شایەتی شاهیدان بسەلمێنرێت، هەموو ئەو کەسانەی کە ئەم سزایەیان چەشتووە لە رۆژگاری پێغەمبەر و خەلیفە راشدینەکاندا، لەوانە بوون کە خۆیان ددانیان بە

کردنی تاوانەکەدا ناوە، نەك لەوانەی کە بە شایەتیدان سەلمابێت. زیناکردنی تەواویش ئەبێ بە یەکێك لەو دوو ڕێگایە ئیسپات بکرێ، لە شەیەتیدانیشدا ئەوە بە مەرج گیراوە ئەبێ چوار پیاوی دادگەر شایەتیی بدەن، کەوا حاڵەتی (خەنجەر لە کێلانیان دیوە)، ئەمەش هەر زۆر بە دەگمەن و زۆر کەم روو ئەدات، هەروەها لەم ڕۆژگارەشدا ئەو جۆرە کەسانەی ئیمان پاڵیان پێوە بنێت لەسەر دداننان بە کردنی ئەو کارەدا، سوور بوون لەسەر ئیعترافەکە، زۆر کەمن.

پێنجەم: ئەو داوایەی کە ئەڵێت فیقهی ئیسلامیی بریتییە لە رای فەقیهەکان:

هەندێك لە ڕۆشنبیران بە ڕۆشنبیریی ئەوروپا، بڕوایان وایە کە فیقهی ئیسلامیی بە زۆری داهێنانی فەقیهەکانە، جا ئەگەر کەسێك تیۆرێکی فیقهیی ئیسلامییان نیشان بدات لەوانەی کە تا ئەم دواییە زانایانی یاسای دەستکرد نەیانزانیوە، ئەبینی هەر زۆر زۆر سەریان سوڕ ئەمێنێ، چۆن فوقەهای ئیسلام لە سەدەی حەوتەم و هەشتەمی زاینیدا گەیشتوونەتە ئەوەی کە زانایانی یاسا لە سەدەی نۆزدەهەم و بیستەمدا ئەوسا پێی گەیشتوون؟!، جارێك هەندێك لەو ڕۆشنبیرانە پێیانگوتم، ئێمە لامان وایە کە پێشەوایانی مەزهەبە فیقهیەکان لە سەرووی ئاستی مرۆڤەوە بوون، بۆیە توانیویانە سیانزە سەدە پێش مرۆڤایەتی بکەون لە بیرکردنەوەدا.

بێگومان ئەو کەسەی وابزانێت فیقهی ئیسلامیی داهێنانی فەقیهەکانی ئیسلامە، ئەوە لە هەڵەدا ئەژی، هەر کەسیش لای وابێت فەقیهەکان لە بیرکردنەوەیاندا پێش مرۆڤایەتی کەوتوون هەڵەیە، ڕاستیەکەی ئەمەیە، گەرچی پیاوانی فیقهی ئیسلامیی خاوەنی ئاسۆیەکی فراوان بوون، بیرکردنەوەیان هەر زۆر نایاب بووە، بەڵام لە گیرفانی خۆیاندا هیچیان دەرنەهێناوە، لە سەرووی ئاستی

بەشەریشەوە نەبوون، بەڵکو راستیی و واقیعەکە ئەمەیە، ئەوان لەبەردەمی خۆیاندا شەریعەتێکی دەوڵەمەندی پڕ لە تیۆرو بنەمایان بەرچاو کەوت، ئەمجا دەستیانکرد بە شەرحکردنی ئەو بنەمایانەو ئەو تیۆرانەیان بەرچاو خست، ئەمان کاریان لە کاری فەقیه و موجتەهیدان تێنەپەڕی، دیارە کاری هەموو فەقیه و موجتەهیدێك بریتیە لە کۆکردنەوەی هەر شتێك کە دێتە ژێر رکێفی هەر تیۆرێکەوە، کۆکردنەوەی هەر شتێك کە هەر بنەمایەك بە سەریدا جێبەجێ ئەبێت، جا ئەگەر لێرەدا داهێنانێك، یان پێشکەوتنێك لە بیرکردنەوەدا بەرچاو بکەوێت، بێگومان ئەوە داهێنانی ئەو شەریعەتەیە کەوا پێش بیرکردنەوەی بەشەر کەوتووە و بڵندترین تیۆری هێناوە بۆ ئاڕاستەکردنی بەشەر بەرەو بەرزی و کەماڵ و بەرز کردنەوەی بەرەو شکۆیی ئاستی شەریعەتە.

فەقیهان تیۆری یەکسانی بێسنوور (مطلق)یان دانەهێناوە.. تیۆری سەربەستیی بەربڵاویان دانەهێناوە، تیۆری دادگەریی شامیل ئەوان دایان نەهێناوە، بەڵکو فەقیهان ئەوانەیان لە دەقی قورئان‌و سوننەتەوە هەڵگۆزاوە، ئەم دەقانەشمان خستە بەرچاو و پێویست ناکا دووبارەیان بکەینەوە.

هەروەها تیۆری راوێژکاری، تیۆری سنووردار کردنی دەسەڵاتی حاکم و ناوبردنی بە نوێنەری نەتەوە، تیۆری بەرپرسیارێتی حاکم لە هەڵە و دوژمنکارییەکانی، تیۆری حەرامکردنی مەی، تیۆری تەڵاق، ئەمانە هیچ کامێکیان فەقیهەکان دروستیان نەکردوون و دایان نەهێناون، بەڵکو فەقیهان ئەو تیۆرانەیان لە دەقی قورئان و سوننەتەوە وەرگرتووە و ئەمەشمان لەمەوبەر بەرچاو خست.

ئەوانەی لە (التزاماتی مدنی)دا نووسینیان بە مەرج گرتووە، لە کەلوپەلی بازرگانییدا ئیجازەی سەلماندنیان بە گەواهیدانی شاهیدان روونکردۆتەوە،

فەقیهەکان نین، بەڵکو دەقی قورئانە: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلاَ يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّهَ رَبَّهُ وَلاَ يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئاً فَإن كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهاً أَوْ ضَعِيفاً أَوْ لاَ يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُواْ شَهِيدَيْنِ من رِّجَالِكُمْ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاء أَن تَضِلَّ إْحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى وَلاَ يَأْبَ الشُّهَدَاء إِذَا مَا دُعُواْ وَلاَ تَسْأَمُوْاْ أَن تَكْتُبُوْهُ صَغِيراً أَو كَبِيراً إِلَى أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِندَ اللّهِ وَأَقْومُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلاَّ تَرْتَابُواْ إِلاَّ أَن تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلاَّ تَكْتُبُوهَا) (البقرة: ٢٨٢).

تیۆری پوچەڵ کردنەوەی پەیمانداری ناچاریی (عقود الاذعان)، تیۆری "حق الملتزم" له سەپاندنی مەرجەکانی عەقد (العقد)دا فەقیهەکان دایان نەهێناون، بەڵکو قورئان هێناونی. خوای مەزن ئەفەرمێ: (وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّهَ رَبَّهُ وَلاَ يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئاً فَإن كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهاً أَوْ ضَعِيفاً أَوْ لاَ يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ). (البقرة: ٢٨٢).

ئەوە پێی ئەوترێ "نظرية الطوارىء"، ئێمەش له عورفی یاسای ئەمڕۆماندا پێی ئەڵێین تیۆری گۆرانی بارودۆخ "نظرية تغير الظروف"، فەقیهەکان دایان نەهێناوە، بەڵکو ئەو تیۆرەیان لەم دەقە قورئانیانە وەرگرتووە، ئەفەرموێ: (لاَ يُكَلِّفُ اللّهُ نَفْساً إِلاَّ وُسْعَهَا) (البقرة: ٢٨٦) هەروەها ئەفەرموێ: (وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ) (الحج: ٧٨) و (وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلاَّ مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ) (الأنعام: ١١٩).

تیۆری چاوپۆشیكردنیان لە زۆرلێكراو و ناچار دانەناوە، بەڵكو شەریعەتەكە هێناویەتی، ئەفەرموێ: (إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالإِيمَانِ) (النحل: ١٠٦). ئەفەرموێ: (فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلاَ عَادٍ فَلا إِثْمَ عَلَيْهِ) (البقرة: ١٧٣). هەروەها پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: "رفع عن أمتى الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه."

تیۆری لێبوردن لە بچووكو شێت و خەوتوو، سزانەدانیان، فەقیهەكان دایان نەهێناوە، بەڵكو فورموودەی پێغەمبەرە ﷺ: "رفع القلم عن ثلاث: عن الصبى حتى يحتلم، وعن النائم حتى يصحوا، وعن المجنون حتى يفيق."

تیۆری چەسپاندن (تثبيت)ی سزا، فەقیهەكان نەیان هێنا، بەڵكو قورئان هێناویەتی و ئەفەرموێ: (وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى) (فاطر:١٨)، پێغەمبەر ﷺ بڕیاری داوەو ئەفەرموێ: "لا يؤاخذ الرجل بجريرة أبيه ولا بجريرة أخيه". بە "أبو رمثه" و كوڕەكەی فەرمووی: "انه لا يجنى عليك ولا تجنى عليه."

ئەوەی كە حوكمی ئەنقەستی جیاكردووەتەوە لە حوكمی هەڵەكاریی (الخطأ)، فەقیهەكان نەبوون، بەڵكو قورئان بووە، ئەها ئەفەرموێ: (وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَن يَقْتُلَ مُؤْمِناً إِلاَّ خَطَئاً وَمَن قَتَلَ مُؤْمِناً خَطَئاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ..) (النساء: ٩٢). ئەفەرموێ: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى) (البقرة: ١٧٨). هەروەها (وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُم بِهِ وَلَكِن مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ) (ألأحزاب: ٥).

هەر بەم جۆرە، هەر تیۆرێك، یان هەر بنەمایەكی گشتیی ئەگری، ئەبینی دەقێكی قورئانیی، یان سوننەتی بۆ هاتووە، كاری فەقیهان هەر ئەوە بووە كە هەڵساون بە شەرحكردنی تیۆرەكە، یان بنەماكە، ئەمجا بەیانی مەرجەكانی جێبەجێ كردنی هەر تیۆر و هەر بنەمایەكیان كردووە، لەگەڵ ئاشكرا كردنی

ئەوەی دێته ژێر رکێفیانەوه، لەوەشدا فەقیهان خۆیان بەستووەتەوە به دەقەکانی شەریعەتەوە، به بنەما گشتییەکانی و رۆحی یاسادانانەکەیەوە.
لەگەڵ ئەو هەمووەشدا فەقیهان له رووی گێڕاندنەوەی لق و پارچەکان (الفروع والجزئیات)ەوە بۆ ئەسڵەکانیان، ئاشکرا کردنی ئەو حوکمانەی جێبەجێ ئەکرێن بەسەریاندا، هەوڵو تێکۆشانێکی زۆریان داوەو کردووە، چونکه وەك لەمەوبەر گوتمان: "شەریعەت دەقی له شێوەی درێژەپێدانا نەهێناوه که له هەموو حاڵێتێکدا لق و بەشه وردەکان حوکم بکەن".
ئا ئەمه حوکمی واقیع و حەقیقەته و بەرامبەر ئەو داوایه ئەوەستێ که ئەڵێت فیقهی ئیسلامیی داهێنانی فەقیهەکانه، لەوانەیه خاوەنانی ئەم داوایه ئەوە خستبنیه ناو ئەم هەڵەیه که فیقهی شەریعەت به تەرازووی فیقهی یاسا بکێشن، چونکه حوکمەکانی یاسا زانایانی یاسا دایان ئەهێنن و له دواییدا ئەیانکەن به حوکمی پەیڕەویی کراو و ئەبن به یاسا و لەسەری ئەڕۆن.
حۆزگه ئەو بەرێزانه شتێکیان له (مذهب الظاهريين) ئەخوێندەوە، چونکه ئەو فەقیهانه جگه له قورئان و سوننه و ئیجماع (الاجماع)، هیچ شتێکی تر به سەرچاوەی یاسادانان ناژمێرن، ددان نانێن به (قیاس)و سەرچاوەکانی ترا، تەنانەت به (مەزهەبی سەحابه)شدا. هەرچەنده (ظاهرين) فەرمووده (مرسلة)کانیش پەسەند ناکەن، کەچی توانیویانه بۆ هەموو حوکمێك، بۆ هەموو بنەما و تیۆرێك، دەقێکی رێك و راست له قورئان، یان سوننەی صەحیح بێنن، رام وایه هەر ئەم کاره خۆی به تەنیا بەسه بۆ قایلکردن و قایلبوونی ئەو بەرێزانەی باوەڕیان بەو جۆره هەڵەی گرتووەته خۆی سەبارەت به فیقهی ئیسلامیی.

٣ ـ کۆمەڵی رۆشنبیران بە رۆشنبیریی ئیسلامی:

ئەم کۆمەڵە ئەوانە ئەگرێتەوە کە لە پلەیەکی بەرزی رۆشنبیریی ئیسلامییدان، هەروەها خواروی ئەمانەش ئەگرێتەوە، ژمارەی ئەم کۆمەڵە کەم نییە، گەرچی لە چاو ئەوانەدا کە رۆشنبیرن بە رۆشنبیریی ئەوروپا، کەمن. ئەم کۆمەڵە دەستەڵات (نفوذ)ێکی مەزنیان هەیە بەسەر گەلە موسڵمانەکاندا لە هەر شتێکدا کە ئەم گەلانە بزانن ئەو شتە پەیوەندیی بە ئیسلامەوە هەیە.

بەڵام ئەم کۆمەڵە لە دەستەڵاتی حوکمرانیدا هیچ بەشێکیان بۆ نەهێشتۆتەوە، پیاوانی ئەم کۆمەڵە ئەوپەڕەکەی کاری ئامۆژگارییکردن (الوعظ) و پێش نوێژیی و دەرس وتنەوەیان لە دەستدا ماوە، جاری واش ئەبێ داوەرییان بدرێتێ، بەڵام جگە لە هەندێك گیروگرفتی ئەحواڵی شەخسیی، ئیتر بۆیان نییە داوەریی تێدا بکەن.

بەر لەوەی یاسا ئەوروپیەکان بهێنرێنە ناو وڵاتە ئیسلامییەکان، ئەم کۆمەڵە هەموو دەستەڵاتێکی هەبوو، بەڵام لە دوای هاتنی یاساکان، بارودۆخی تازە خزاندنیە بازنەیەکی تەسکەوە، ئیتر وردە وردە دەستەڵاتیان رووی کردە تیاچوون و بە تەواوەتی تیاچوو، ئەم حاڵەتەش ئەوەندە درێژەی کێشا هەتا خۆیشیان لەگەڵیا راهاتنو زۆربەشیان بێدەنگ لێی راوەستان، نەك بەهۆی پەسەندکردن و گوێڕایەڵی کردنی حاڵەتەکە، بەڵکو بە هۆی بێدەستەڵاتییو ئارام بەخۆگرتنەوە، ئەم کۆمەڵە خۆی بە لێپرسراوی ئیسلام ئەزانێت و خەڵکیش هەر بەو چاوەوە سەیری ئەکات، چونکە لە هەموو کەس زیاتر لە ئەحکامی ئیسلام ئەزانێ، پیاوانی ئەم کۆمەڵە لە هەمووان زیاتر دیفاع لە ئیسلام ئەکەن، گەرچی کەسانێکی زۆریش هەن رایان وایە کە روودلوان و کارەساتان زیاتر لە جارێك

سەلماندوویانە كە ئەم كۆمەڵە دەستەوسان و بێتوانا بووە لە دیفاعكردن لە ئیسلام، لە ئەنجامی بێدەستەڵاتیی ئەوانەوە بوو، یاسا ئەوروپییەكان هاتن و لە وڵاتانی ئیسلامدا ریشەیان داكوتاو شەریعەتی ئیسلام لە كار خرا، تا جیلێك رۆیشت و جیلێك ـ نەوەیەك ـ هات كەوا لە شەریعەتی ئیسلام هیچ نازانێت، جگە لەوەی پەیوەندیی هەیە بە عیباداتو ئەحوالی شەخسییەوە، تەنانەت نەفامان وا ئەزانن ئەوەی ئەمڕۆ لە وڵاتدا جێبەجێ ئەكرێ ئەحكامی ئیسلامە، یان ئیسلام لاریی نییە لە جێبەجێكردنیدا، هەڵگرانی رۆشنبیریی ئەوروپاش وا ئەزانن ئیسلام دینە، نەك دەوڵەت، یان شتێكی وای تێدا نییە كە بۆ حوكمكردن لە ناو خەڵكدا بشێت و باش بێت، تا وای لێهات كە هەر تەنها زانایانی ئیسلام شەریعەت بناسن.

لەو رووەوە كە دەستەڵات و توانای دیفاعكردنیان لە ئیسلام نەبووبێت، جارێك یان زیاتر، زانایانی ئیسلام لەو رووەوە عەیبیان لێناگیرێت، لە رووی هاتنە كایەی بەرهەمی سروشتی و مەنتیقی ئەو بێدەستەڵاتیەوە عەیبدار نابن، بەڵكو لەو رووەوە عەیبدار ئەبن كە ئەوەی ئەیانتوانی بیكەنو بیبەخشن لە توانا و كاتیان بۆ دیفاعكردن لە ئیسلام، نەیانكربێ و نەیانبەخشیبێ.

بێگومان هەموو هەوڵو كاتی خۆیانیان لەم رێگەیەدا بەكارهێنا، بەڵام بارودۆخ گونجاو و لەبار نەبوو، بێگومان هێشتا هەر هەموو تێكۆشان و كاتێكیان بە بەردەوامیی لەم پێناوەدا خەرج ئەكەن، بەو هیوایەی زاڵبوون و سەركەوتن بەدەست بێنن.

ئەمرۆ لە وڵاتانی ئیسلامییدا بەرەیەكی رۆشنبیر بە رۆشنبیریی ئیسلامیی لە پلەیەكی بەرزا هەیە، زۆر بە تەنگی گێرانەوەی ئەوەوەیە كە ئیسلام لە دەستی

چووه، سەرزەنشتی سەرزەنشتکاران له هەقناسیدا کاری تێناکات، هیچ عەیبێکیان تێدا بەدی ناکرێت، ئەوه نەبێ کە زۆر موعجبن به موسڵمانانی ئەوەڵ (السلف) له هەندێ رووگه (اتجاهات)دا، بەهۆی ئەوەشەوه زۆربەی زۆری توانایان له عیباداتو ئامۆژگاریکردنا خەرج ئەکەن، خۆ ئەگەر زۆربەی توانای خۆیانیان خەرج بکردایه لەوەدا شەریعەتی له کارکەوتوومان بیری موسڵمانان بخەنەوه، ئەو یاسا دەستکردانەی کە پێچەوانەی شەریعەتن بیری موسڵمانانیان بخەنەوه، ئەوەیان بیر بخەنەوه کە حوکمی ئیسلام چۆنه بەرامبەر بەو لەکارخستنه و بەو یاساهێنانه، دیاره زۆر بە کەڵك ئەبێ، چ بۆ خۆیانو چ بۆ ئیسلام، بەوەش خۆیانیان ئەدایه ژێر قورسایی باری جیهاد و رێگەی دوور و درێژی هەڵدانیان ئەگرته بەر. ئەو دەوڵەتانەی کە حوکمی موسڵمانان ئەکەن دیموکراتیین، جا زۆربەی کەسانی گەل ئەگەر فیکرەیەك وەربگرن، زۆری پێناچێت ئەو فیکرەیه شیاوی جێبەجێکردن (تنفیذ) ئەبێت.

ئەم بەره نوێیه له بانگەوازەکەیدا بەرەو ئیسلام و بەرەو داگیرکردنی شەریعەت و شەعائیر کۆمەڵه رێگەیەك ئەگرێتەبەر، لەوانەیه بۆ قەناعەت پێکردن و فێرکردنی عەوامەکان باش و به سوود بێت، بەڵام له قەناعەتکردن بەوانەی لەسەر شێوەی ئەوروپا رۆشنبیرن، کەڵکی نییه له کاتێکا ئەمانەی داوی دەسەڵاتیان پەخشه بەسەر ژیانی گشتیداو حوکم و سوڵتان له وڵاتانی ئیسلامدا بەدەست ئەوانەوەیه، ئەبوایه زانایانی ئیسلام به زۆریی هەوڵ و تێکۆشانی خۆیانیان له قەناعەتکردن بەوانه، فێرکردنیان خەرج بکردایه، چونکه ئەمانه ئەگەر ئیسلام به چاکیی و لەسەر حەقیقەتی خۆی بناسن، بێگومان ئەبن به باشترین کارگێر و به دڵسۆزترین بانگکەر بۆ ئیسلام.

داوا ئەکەم لە زانایانی ئیسلام لە هەموو بارودۆخێکدا، لە هەموو رۆژێکدا، رۆشنی بکەنەوە بۆ هەڵگرانی رۆشنبیریی ئەوروپا کە یاسا ئەوروپیەکان چەندێ دژو پێچەوانەی ئیسلامن، حوکمی ئیسلام چەندێ پەستە بەرامبەر بەوانەی ئەو یاسا دەستکردانە بەجێئەهێنن. لەوەش زیاتر، هەڵگرانی رۆشنبیریی ئەوروپا ـ کە ئێمە باسیان ئەکەین ـ کێن؟ ئەوانە موسڵمانانێکن کەوا نەزان و نەشارەزان بە حەقائیقی ئیسلام، بەلام زۆر چاك ئامادەن بۆ فێربوونی ئەوەی نایزانن لە ئیسلام.

ئومێدەوار و داواکارم لە زانایانی ئیسلام کە یارمەتیی ئەو رۆشنبیرانە بدەن تا بتوانن دیراسەی شەریعەت بکەن، تا بتوانن شارەزای بنەماو تیۆرەکانی ببن و بزانن چەندێ سەرکەوتوون بەسەر یاسا دەستکردەکاندا، زانایانیش ئەتوانن بگەنە ئەم مەبەستە چ بە پێکهێنانی لیژنە (لجان) لە پیاوانی مەزهەبەکان، ئەوساش هەر لیژنەیەك دەست ئەکات بە کۆکردنەوەی کتێبە گرنگەکانی هەر مەزهەبێك، لە هەمووان یەك کتێب بە زمانی ئەم چەرخە دائەنێن، چ بە دانانی کتێبان لە زمان و رژێمی چەرخیدا، ئەم کتێبانە ماددەکانی شەریعەتی ئیسلامیی بە شێوەیەکی دڵڕفێن پێش چاو بخەن لەگەڵ بەراوردکردنی مەزهەبە ئیسلامییەکان لەگەڵ یەکتردا، لەوەدا کتێبێك باسی کڕین و فرۆشتن بکات، یەکێکی تر باسی بە کرێگرتن (الاجار) بکات، یەکێکی تر باسی شەریکات، چوارەم باسی تاپی بوون (الافلاس)،.... هتد.

ئومێدەوار و داواکارم لە زانایانی ئیسلام، رۆشنی بکەنەوە بۆ حاکمان دەستەکان (الهیئات)ی یاسادانان کە ئیسلام چەند پەست و تەرەیە لەو یاسایانەی پێچەوانەی بن، چەند تووڕەیە لەو کەسانەی دایان ئەنێن و لەوانەش جێبەجێیان

ئەکەن، دەی خۆ ئەوانەش هەموویان موسڵمانن و پێیان گرانە بە قەد موویەك لە ئیسلام لابدەن، بەڵام حوکمەکانی ئیسلام ناناسن و ناشارەزایانن.

داوا ئەکەم لە زانایانی ئیسلام کە تێبکۆشن تاهیچ یاسایەك بەبێ زانینی ئەوان، بەبێ چاودێریی ئەوان دەرنەچێت، بۆ ئەوەی یاسایەك دەرنەچێت کە پێچەوانەی ئیسلام بێت.

ئەی زانابانی ئیسلام! تەنیا عەیبێك کە بەدی ئەکرێت لە هەموو وڵاتە ئیسلامەکاندا ئەمەیە: حاکمان و دەسەڵاتدارانیان ئەحکامی ئیسلام شارەزا نین، جەماوەری ئیسلام ئەحکامی ئیسلام نازانن، تەنیا رێگایەکیش کە هەبێت بۆ چاککردنی ئەم حاڵەتە، ئەوە فێری موسڵمانەتی بکرێن و لە ئیسلام شارەزا بکرێن، هەر کۆمەڵێك بەو رێگایەی لەسەریەتی‌و لەگەڵیا راهاتووە، دیارە هیچ موسڵمانێکیش سەرپێچیی ناکات لەوەی فێری ئەوە ببێت لە ئاینەکەیدا کە لەمەوبەر نەیزانیبێت.

دواجار من کە ئەڵێم هەڵگرانی رۆشنبیریی ئەوروپا ناشارەزای ئیسلامن، مەبەستم نرخ شکاندنیان نییە، بەڵکو ددان بە واقعدا ئەنێم، بگرە منیش خۆم یەکێك بووم لەوانە.

کێ بەرپرسیارە لەوەی ئێمەی تێدا ین؟

موسڵمانان هەموویان بەرپرسیارن لەوەی ئێمەی تێداین‌و لەوەی کە ئیسلامی تێدایە، بێگومان لە رووی بەرپرسیارییانەوە جیاوازییان هەیە، بەرپرسیاریی کۆمەڵێك سووکە، کەچی بەرپرسیاریی کۆمەڵێکی تر زۆر قورسە، بەڵام هەموویان بەرپرسیارن لەو نەزانیی و فیسقو کوفرە.. لەو دووبەرەکیی و لاوازیی و زەلیلیە کەوا تیا ئەژین، هەموویان بەرپرسیارن لەو هەژاریی و

ئیستغلالەی تێیدان، لەو کۆڵ و بارەی ئەیبەن بۆ ئیستیعمار و لەو بەڵایەی بەدەست داگیرکەرەوە یەخەیان ئەگرێت.

بەرپرسیاریی جەماوەر:

جەماوەری موسڵمان بەرپرسیارە لەو وەزعەی ئەمڕۆ ئیسلام پێی گەیشتووە، ئەگەر بە هۆی بێئاگایی جەماوەرەوە لە ئیسلام نەبوایە، ئیسلام نە ئەگەیشتە ئەم ئاستەی کە ئێستا تیایەتی، جەماوەر وردە وردە لە ئیسلام لایدا، هەتاکو گەیشتە رادەی خۆداماڵین لە دینەکە، بەبێئەوەی بزانێت کە خۆی لە ئیسلام داماڵیوە.

جەماوەری موسڵمان لەگەڵ (فسقو کفرو الحاد)دا وەها راهات هەرکام لەوانەی بە وەزعێ سەیر ئەکرد گوایا دژ و پێچەوانەی ئیسلام نییە، یاخۆ لای وابوو کە ئیسلام کارو پەیوەندیی نییە بە بەرهەڵستیکردنی فسق و کوفر و ئیلحادەوە، بەڵکو دوور تا نزیك لاقەی ئەم جۆرە شتانە ناکات!

ئیسلام واجبی کردووە لەسەر موسڵمانان کە فێری ئیسلام ببن و لێی تێبگەن و یەکتر فێر بکەن (وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُواْ كَآفَّةً فَلَوْلاَ نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُواْ إِلَيْهِمْ) (التوبة: ١٢٢). بەڵێ گەلێ کۆمەڵ لە موسڵمانان چوون بە دوای زانستداو قەومەکانی قەومەکانی خۆیانیان ئاگادار کردەوەو هەوڵیاندا تێیان بگەیەنن لە دین، بەڵام حکومەتە ئیسلامییەکان هەروەك مەرجیان کردبێت دەستیان کرد بە بەرهەڵستیکردنی ئەو کۆمەڵانە و نەیانهێشت ئەوەی ئیسلام فەرمانی کردووە بە کردنی، بەجێی

بهێنن، ئەمەش له پێناوی رازیکردنی ئیستعمار و بەگوێکردنی ملهوڕان، لەبەر خاتری دۆستایەتی چاوی کاڵیی دوژمنانی ئیسلام.

جەماوەریش به وەزعی ئەو حکومەتانه رازی بوو که هەق وابوو رازی نەبێت، بەوەش جەماوەر بەشداریی ئەو حکومەتانەی کرد له خنکاندنی ئیسلامدا، له وێرانکردنی ئەو کۆمەڵانەدا که کاریان ئەکرد بۆ ئیسلام.

بێگومان جەماوەری موسڵمانان هێز و عیزەت و کەرامەتی خۆی لەدەستدا، ئەوەتا بەندەی بەهێزەکانه، بەندەی ئیستعماره، بەندەی حاکمانه، ئەوانه خۆراکەکەی ئەفڕێنن، هێزەکانی دادەچۆڕێنن، کەرامەتی ئەخەنه ژێر پێ، سەربەستیی لێزەوت ئەکەن، به کورتیی ئەوەی بەسەر موسڵماناندا هاتووه به هۆی ئەوەوەیه وازیان له دینەکەیان هێناوه که دینی هێز و عیززەت و کەرامەتە، جا هار که بگەڕێنەوه بۆ لای ئەو دینه، ئەوسا ئەو هێزەی بزریان کردووه، ئەو عیززەتەی لێی بێبەش بوون، ئەو کەرامەتەی هەناسەی کاڵی بۆ هەڵئەکێشن، ئەگەڕێتەوه بۆیان و ئەکەوێتەوه دەستیان.

جەماوەری موسڵمانان له بێئاگاییەکی کوشندەدا دەژین، بێئاگایه له ئاینەکەی، بێئاگایه له دنیای، بێئاگایه له خودی خۆی! جا رۆژێك که چاو ئەکاتەوه و راستیی ئەبینێ، ئەوسا بۆی دەرئەکەوێت که دنیا و ئاخرەتی له دەست دەرچووه، به هۆی ئەوەوه که له خوا دوورکەوتووەتەوه و له کتێبەکەی خوا لای هەڵکردووه.

بەرپرسیاریی حکومەتە ئیسلامییەکان:

حکومەتە ئیسلامییەکان تا رادەیەکی زۆر بەرپرسیارن بەرامبەر بەو ریسوایی و بێنرخیەی هێنراوە بەسەر ئیسلامدا و بەرامبەر بەو زەلیلی و دەردەسەرییەی یەخەی موسڵمانانی گرتووە.

حکومەتە ئیسلامییەکان ئیسلامیان لە کاروباری ژیان دوورخستەوە، ئەوەیان خستە بەردەم موسڵمانان کەوا خوای مەزن لێی حەرام کردوون، بە حوکمی غەیری خوا حوکمیان کردن، حکومەتە ئیسلامیەکان پاڵ ئەنێن بە موسڵمانانەوە بەرەو گومڕاییەکانی ئەوروپا و روویان وەرئەگێرن لە هیدایەتی پەروەردگار، لە نێوان موسڵماناندا بەپێی یاسا دەستکردەکان حوکم ئەکەن، نەك بەپێی حوکمی شەریعەت.

حکومەتە ئیسلامییەکان لە حوکم کردن و رامیاریی و ئیدارەدا لە ئیسلام چوونە دەرەوە و سەربەستیی و یەکسانیی و دادگەریی هەڵگیرا، ئەوەی ئیسلام واجبی کردبوو ئەوان فرێیاندا، ئیتر هاوکاریی و بەزەیە هاتنەوە بە یەکتراو باوەش کردن بە یەکتردا نەما، ئەوەی ئیسلام حەرامی کردبوو لە ستەم و لە حەق لادان، لە ئیستغلال و دابڕین، ئەم حکومەتانە خەڵکیان هان ئەدا بۆی، کۆمەڵگەی ئیسلامییان لەسەر بنەڕەتی فەساد و فەسادکردن و فاسقیی و یاخیبوون و خۆپەرستی و سەرکەشیی بینا کرد.

حکومەتە ئیسلامییەکان ناهێڵن موسڵمانان فێری دینەکەیان ببن و پەروەردگارەکەیان بناسن و ئەرکەکانی سەرشانیان جێبەجێ بکەن.

حکومەتە ئیسلامییەکان دۆستایەتیی لەگەڵ دوژمنانی ئیسلامدا ئەبەستن لە کاتێکا کە خوا ئەمەی لێ حەرام کردوون! موسڵمانانیش بەشێکیان وان لە بە

گوێکردنی دوژمنانی خوادا، به هۆی ئەو حکومەتانەوە، که پێویستیش وایه به گوێیان نەکەن.
بەڵێ، حکوومەته ئیسلامییەکان لاوازی و زەلیلییان کرد به میرات بۆ موسڵمانان، ئیستغلال و هەژارییان به سەردا هێنان، ستەم و فەسادیان به ناودا بڵاوکردنەوە.

بەرپرسیاریی سەرۆك دەوڵەتەکان

سەرۆکانی دەوڵەته ئیسلامییەکان له هەموو کەس زیاتر بەرپرسیارن لەوەی کەوا تووشی ئیسلام بووە، خۆ ئەگەر یاسا دەستکردەکان لەو بەرپرسیاریه چاوپۆشییان لێبکەن، بەوە ئیسلام لێیان نابورێت و له ورد و درشتی کارەکان لێیان ئەپرسێتەوە، هەروەها یاساکان ناتوانن نەهێڵن که ئینسان ئەوانه لەگەڵ واقعدا رووبەڕوو بکاتەوە و چاویان دابدرێ تا حەقیقەتەکان ببینن.
ئەی گروهی سەرۆکەکان! حوکم و دەستەڵات له دەستاندایه، هێز و توانای وەهاتان هەیه و تیایه که بتوانن ئیسلام بگەیەننەوە ئەو شوێنەی که پێی گەیشتبوو، بەڵێ، ئێوه له پێشینانتانەوە چەندان وەزعی پێچەوانەی ئیسلامتان به میرات بۆ هاتووەتەوە، ئەوەتا ئێستا تیایا ئەژین، ئێوەش دەستەڵاتی خۆتان لەسەر ئەو وەزعانه راگیر ئەکەن، چ بزانن، یان نەزانن بەوەی کەوا پێچەوانەی ئیسلامن، دەی ئەم وەزعه میراتیانه یەکەمین شتێکن که ئیسلام بێهێز ئەکەن و موسڵمانان له راپەڕین دوا ئەخەن، بەوەش هەموو بێهێزییەکی ئیسلام له گەردنی ئێوەدا ئەبێت، دیاره هەموو بەهێزبوونێکیشی له ئێوه ئەناسرێت. کەواته بۆ ئێوه چاکتر وەهایه کەسان (أفراد)ێك بن له کەسانی دەوڵەتێکی

بەهێز، نەك پاشاو ئەمیرو سەرۆك بن لە دەوڵەتێکی لاوازی کۆیلەدا کە کاربەدەستێکی بچووك لە کاربەدەستانی ئەو دەوڵەتە داگیرکەرە بیبات بەڕێوەو خاوەنی ئەمرو نەهی بێت بەسەریەوە، حکومەت پێکبێنێو هەڵیوەشێنێتەوە، فەرمانی عەرشەکانتان بخاتە لەرزە، قاچی ئەمیرانو سەرۆکان باەرزێنێ.

ئێوە ـ ئەی گروهی سەرۆکەکان ـ پەرتەوازەن! دەی بۆ خۆتانو بۆ ئیسلامیش واچاکە هێزەکانتان کۆببنەوە، ئێوە پشتان کردۆتە یەك، یاخۆ لە یەکتر دوور و کەوتوونەتەوە، دەی بۆ خۆتانو بۆ ئیسلامیش واچاکە هاریکاریی لەگەڵ یەکتردا بکەنو یەکبگرن. خۆ ئەگەر هەندێکتان گەردن کەچ بن بۆ هەندێکی ترتان، زۆر باشترە لەوەی هەمووتان گەردنکەچ بن بۆ ئیستعمارو ببێتە ئاغای هەمووتان.

ئەی گروهی سەرۆکەکان! پێش هەموو شتێك ئەبێ بزانن کەوا ئێوە موسڵمانن، دەی ئیسلام بخەنە سەرووی هەموو شتێکەوە، لە خۆتاندا حوکمی پێبکەن، بیکەن بە بناوانی حوکمتان، لەسەر ئیسلام دەوڵەتەکانتان دابمەزرێنن، کەسایەتی خۆتان مەکەن بە کۆسپ و تاشەبەردی سەر رێگەی دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلام، کەسایەتی ئێوە تیائەچێت و دوای مەرگیش جگە لە ئاگر و بەهەشت شتێکی تر نییە، هیچ کام لە ئێوەش نە موڵك، نەسامان، نە کەس و کار فریای ناکەوێت، بەڵکو کاری چاك و دامەزراویی لەسەر فەرمانی خوا، فریای ئەکەوێت و بە کەڵکی دێت.

بۆ ئێوە واچاکە مێژوو بە جۆرێك یادتان بکات کە هاوکارییتان بووبێ لە دامەزراندنەوەی دەوڵەت و حوکمی ئیسلامیدا، نەك ببنە هۆی دواخستنی دامەزراندنی ئەو دەوڵەتە بە هۆی ئەوەوە دەست لە مەنسەب بەرنەدەن و

خۆتان جۆش بکەن بەو حوکمو وەزعانەوە کە ئیسلام بۆ موسڵمانان رەوای نابینێ.

ئەم هەمووەش تەنها پێویستی بە هێزی لێبڕانی ئێوە، زاڵبوونی ئێوە بەسەر دەروونی خۆتاندا هەیە، جا ئەگەر ئێوە زاڵ بن بەسەر دەروونی خۆتاندا ئیتر بە سەر هەموو شتێکا زاڵبوون، خۆ ئەگەر ئێوە لەبەرامبەری قازانجەکانتانەوە، لەبەرامبەری غەڕڕابوون بەحوکمو دەستەڵاتەوە لاوازیی بنوێنن، موسڵمانان هەموویان لە پەرتەوازەیی و لاوازیی و زەلیلی و ملکەچییدا هەر ئەمێنێتەوە، بەهێزەکانیش دەست ئەکێشن بەسەر ئێوە و ئەوانیشدا، داگیرکەرانیش ئێوە و ئەوانیش ئەترسێنن، دەوڵەتە بەهێزە تەماعکارەکان ئێوە و ئەوان ئەجولێنن، ئەوانەش کە زۆر چاك ئەزانن هێز لە یەکێتیی و لاوازیی لە پەرتەوازەییدایە، ئێوەو ئەوان ئیستغلال ئەکەن.

ئەی سەرۆکەکان! دلْتان خۆش نەبێت بە میرنشینیی و دەسەڵات، نازناو (لقب)و تاج نەتانخەڵەتێنێ، چونکە ئەو دلْخۆشبوونە بوو موسڵمانانی زەلیل کرد، کیانی ئیسلامیی بێهێز کرد لە ناویاندا، پارچە پارچەی کردن و بوون بە مەمالیك و دەوڵەتی بچووك بچووك و چەندان میرنشین کە نەتوانن مافی خۆیان بپارێزن و نەتوانن دوژمن لەخۆیان دوور بخەنەوە، تەنانەت موسڵمانان بەو هەموو زۆرییەیانەوە، بە پانتایی وڵاتەکانیانەوە، بە زۆریی مەودای خاڵ و ژمارەی کارگەی وڵاتەکانیانەوە، لەگەڵ بوونی هۆیەکانی سەرکردایەتیی و عیززەتدا، موسڵمانان ئا بەو هەموو شتانەوە ئەمڕۆ بوون بە لاوازترین و زەلیلترین و بێنرخترین کەسانی سەر زەوی لەبەرچاو دەوڵەتاندا.

دەی کە هەر دەست بەرنادەن لە قازانجەکانتان، لە پایە و پلەکانتان، لە نازناو و دەسەڵاتەکانتان، هەوڵبدەن بە هەر شێوەیەك بێت کۆببنەوە، یەکبگرن، هێزی وڵاتەکانتان یەك پێبگرن، تا موسڵمانان هەموویان یەك هێز و یەك دەست بن.

ئەی سەرۆکانی دەوڵەتە ئیسلامییەکان! پلەو نازناوەکانتان لای خوا هیچتان بۆناکەن، خوای مەزن لێتان، لەوانەی پێش ئێوەش ئەپرسێتەوە دەربارەی ئیسلام و موسڵمانان، هەروەها لێتان ئەپرسێتەوە لەسەر ئەوەی کە ئیسلام لە وڵاتەکانتاندا غەیب بووەتەوە، لە حوکم کردنتاندا پشتگوێتان خستووە، لێتان ئەپرسێتەوە لەسەر ئەوەی کە یەکێتیی موسڵمانانتان گۆڕی بۆ پەرتەوازەیی، هێزیانتان گۆری بۆ لاوازی، وەدەوڵەتەکەیانتان پچڕ پچڕ کرد. ئێوە و ئەوانەی پێش ئێوە موسڵمانانتان کرد بە نموونەی پەرتەوازەیی دەستکرد، بەهێزیی لاوازبوون، بە کەرامەتی لەدەستچوو، بەو نەماعەی پیاوانی خاوەن کەرامەت زەلیل دەکات، ناهێڵێت پاڵەوانان دەرکەون و سەری مەردان کز ئەکات.

ئەی سەرۆکانی دەوڵەتە ئیسلامییەکان! ئەوەندە بە تەنگ گەورەیی و دەسەڵاتەوە مەبن، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: "انکم ستحرصون علی الامارة وستکون ندامة یوم القیمة، فنعم المرضعة، وبئست الفاطمة".

ئەبێ بزانن گەورەیی (الامارە)، سپاردە (أمانە)یە، هەرکەس بە حەق وەریبگرێت و ئەرکی سەرشانی خۆی تیایدا بەجێبێنێ، لە رۆژی قیامەتدا سەرفراز ئەبێت، دەی سپاردەکان بدەنەوە بە خاوەنەکانیان، چونکە خوا لەسەریان لێتان ئەپرسێتەوە، یادی فەرموودەکەی پێغەمبەر بکەنەوە کە بە (أبو ذر)ی فەرموو کاتێ کە داوای کرد بیکات بە گەورە، "یا أباذر انك ضعیف، وانها أمانة، وانها یوم القیامة خزی وندامة، الا من أخذها بحقها وأدی الذی علیه فیها".

بەرپرسیاری زانایانی ئیسلام

زانایانی ئیسلام تاوانی ئەوەی ئێمەی تێداین، گوناهی ئەوەی تووشی ئیسلام بووە، وا بە کۆڵیانەوە، تاوانی ئیستعمار و داگیرکەران، تاوانی حاکمان و حکومەتان، تاوانی جەماوەری بێئاگا لە ئیسلام..دەرچوو لە ئیسلام لە گەردنی زانایانی ئیسلامدایە، وا بە کۆڵی ئەوانەوە.

زانایانی ئیسلام هەقی خۆیانە ئەو هەمووەیان بدرێت بە کۆڵدا، چونکە یان رووی خۆشیان بەرامبەر ئیستعمار نیشان ئەدا، یاخۆ لێی بێدەنگ ئەبوون.. جاروبار لایەنی حکوماتی ئیسلامیان ئەگرت و جاروبار بێدەنگ و ئەبوون لێیان، هەروەها چونکە لە کاتێکدا جەماوەری موسڵمانان گرنگترین ئەحکامی ئیسلامیی نە ئەزانی، بێئاگا بوو لەوەی ئیسلام داوای ئەکات، زانایانی ئیسلام بێ خەم پاڵیان لێدابووەوە.

ئا بەمە زانایانی ئیسلام موسڵمانانیان لە ئیسلام دوورخستەوە، چونکە حوکمی ئیسلامیان سەبارەت بە ئیستعمار و داگیرکەران رۆشن نەکردەوە بۆ جەماوەری موسڵمان، حوکمی ئیسلامیان رۆشن نەکردەوە بۆ جەماوەری موسڵمانان بەرامبەر بەو حکومەتانەی روو خۆشیی ئەنوێنن لەگەڵ ئیستعماردا و دۆستایەتی لەگەڵدا ئەبەستن، بەوەش جەماوەر بەرامبەر ئیستعمار بێدەنگیی هەڵبژارد و گوێرایەڵ بوو بۆ ئەو حکومەتانەی خزمەتی ئیستعمار ئەکەن، بەڵێ، ئیسلام بە هۆی بێدەنگیی زانا بەڕێزەکانەوە گوم بوو، جەماوەریش رازیبوو بە گوم بوونی ئیسلام، بەڵکو یارمەتی ئەوەشیدا، چونکە لای وابوو زانایانی ئیسلام هەرگیز بێدەنگ نابن، سا مەگەر لەشتێکدا لەگەڵ ئیسلامدا گونجاو بێت و خوای گەورە لەو شتە رازیی بێت، زانایانی ئیسلام چاوی خۆیانیان قوچاند و دەمی خۆیانیان

داخست، گوێی خۆیانیان بە پەنجە ئاخنی و سەبارەت بە ئیسلام خەوتن، جا لەبەر ئەوەی چەند سەدەیەك لە خەو هەڵنەسان، موسڵمانانیش بە شوێن ئەواندا خەوتن، وەهاشیان ئەزانی کە ئیسلام لەوپەڕی سەلامەتیی بێمەترسیدایە، ئەگینا زانا بلیمەتەکانی قەت لێی نەئەخەوتن!

زانایانی ئیسلام هەر زوو لە ئیسلام خەوتن، چونکە هێرشیان نەکردە سەر وەزعێك لەو وەزعانەی کە بە پێچەوانەی ئیسلامەوەن، قەت هەوڵیان نەدا فەرمانیٚ، یان حوکمێك کەوا پێچەوانەی حوکمەکانی ئیسلام بێت بووەستێت، تەنیا جارێکیش کۆنەبوونەوە داوای گەڕانەوە بکەن بەرەو ئیسلام!

بێگومان حکومڕانان ستەمکاریی زۆریان کرد، حەرامی زۆریان حەڵاڵ کرد، خوێنی زۆریان رشت، ئابڕووی زۆریان برد، لە زەوییدا فەسادکارییان کرد، لە سنوورەکانی خوا چوونە دەرەوە..زانایان بەرامبەر بەو ستەمکارییانە نەجووڵان، حەلاڵکردنی حەرام تووڕەی نەکردن، هەروەك ئیسلام داوای هیچی لێنەکردبن! هیچی لەسەر فەرز نەکردبن! لەسەری واجب نەکردبن فەرمان بکەن بە چاکە و نەهی بکەن لە خراپە! داوای لێنەکردبن ئامۆژگاریی حکومڕانان بکەن و داوای گەڕانەوە بکەن بەرەو حوکمی ئیسلام!!

وڵاتە ئیسلامییەکان داگیرکران، کەچی ئەو داگیرکردنە زاناکانی نیگەران نەکرد، حوکمی قورئانو سوننەشیان رۆشن نەکردەوە بۆ خەڵك لە ڕووی جیهاد و بەرهەڵستیکردنی داگیرکردنەوە، یان سەبارەت بە ئاشتیخوازیی لەگەڵ داگیرکەردا، یان دۆستایەتیی نواندن لەگەڵ داگیرکەردا!

ئەوەش لە کاتێکدا لەسەر زانایانی ئیسلام واجب بوو کەوا دەنگ دابڕن و دووربکەونەوە لەو داگیرکەرە کافرانە، بەڵام...! بەداخەوە...!! بوون بە

دۆستی دوژمنانی ئیسلام، ماڵی عەمیدی دەوڵەتە داگیرکەرەکەیان کرد بە بنکەیەك بۆ زیندووکردنەوەی هەندێ بۆنە (مناسبە)ی ئیسلامیی!! یاسا دەستکردەکان لەناو وڵاتە ئیسلامیەکاندا بەجێهێنران، دیارە پێچەوانەی حوکمەکانی ئیسلامیش بوون، جێبەجێکردنیان بوو بەهۆی لە کارکەوتنی ئیسلام، حەڵاڵکردنی ئەوەی خوا حەرامی کردبوو، حەرامکردنی ئەوەی خوا حەڵاڵی کردبوو، کەچی زانایان بە تێکشکانی ئیسلام نیگەران نەبوون، بۆ ئاییندەی خۆیشیان قەڵسبوون، لە کاتێکدا لەسەر حیسابی ئیسلام ئەخۆن و ئەپۆشنو ئەژین! کۆبوونەوەیەکیان نەکرد کەوا راوێژی ئایندەی خۆیانو ئیسلامی تێدا باس بکەن!

بەرەڵلاییو گوناه بڵاوبوونەوە، حانات و سەماگە (مراقص) دروستکران، دەوڵەتە موسڵمانەکان ئیزنی ئافرەتانی موسڵمانیاندا فەسادکاریی بکەن، خەڵك بە ئاشکرا رووی کردە ئەوەی کە پێچەوانەی ئیسلامە، کەچی زانایان خۆیان هێنایەوە یەك، سەریان بردەوە بە ناوا، لە سنووری سەر ڕاوەشاندن و پڵتە پڵتی لێودا مانەوە!!

قوتابخانە دنیاییە (المدنیە)کان دامەزرێنرانو ددانیشیان نەئەنا بە خوێندنی دینییدا، زانایانی ئیسلام یەکەمین کەسێك بوون کە روویان تێکردن و منداڵەکانی خۆیانیان بۆ ناردن، ئەمجا قوتابخانە تەبشیریەکان دامەزرێنران، ئەو قوتابخانانەی کە مەسیحییەت بڵاودەکەنەوە بەناو موسڵماناندا و ئاژاوە ئەنێنەوە لە ناو بەچکە موسڵماناندا سەبارەت بە دینەکەیان، زانا بەڕێزەکان کچەکانی خۆیانیان بۆ ناردن، تا بەشکو فێری زمانی بێگانە و سوورڕدانو فێری ئایینی مەسیحیی ببن!!

جا هەر كاتێكیش هەر حكومەتێك بە دەست هەر كارێكەوە گیری بخواردایە، پەنای ئەبردە بەر زانایانی ئیسلام، ئەمانیش بە پەلە خەڵكیان ئەگێڕایەوە بۆ ئیتاعەكردنی ئەو حكومەتانەی رێگەی مەی و زینا و سووكاریی و كوفر و فاسقیی ئەدەن و هەوەسی خەڵك و تاسەی حاكمان و حزبەكان ئەهێنێ و ئەمجا ئەیانخاتە شوێن حوكمەكانی ئیسلام.

ئەم حاڵەتە لەگەڵ ژیانی موسڵماناندا ئەوەندە درێژەی كێشا، جەماوەری موسڵمانان وای بۆ ئەچوو ئەو فاسقیی و سەرپێچییەی ئێمەی تێدا ئەژین ئیسلامە راستەقینەكەیە!! خراپەكاریی و تاوانباریی بڵاوبووەوە، فەساد تەشەنەی كرد و چاككردن (الاصلاح) قورس و ناڕەحەت بوو، ئەمەش هەمووی بە هۆی (تهاون) گوێ پێنەدانی زانایانی ئیسلامەوە بوو، كە راگیركردنی حوكمەكانی ئیسلامیان پشتگوێ خست.

زانایان میراتگری پێغەمبەرانن، دەی شیاوی زانایان نییە هەڵوێستیان بەو جۆرە بێت لە میراتی پێغەمبەراندا، ئیسلامیش ئەركی ئەمر كردن بە چاكە و نەهیی كردن لە خراپەی لەسەر زانایان فەرز كردووە، جا ئەگەر زانایانی بەڕێز ئەم ئەركە گرنگە پشتگوێ بخەن، ئەبێ كێی تر پێی هەڵسێت؟!

خوای گەورە لەم دواییەدا دەرگای خێری كردەوە بۆ زانایانی میسر، لەم دواییەدا هاتنە دەنگ، راپەڕین و كۆبوونەوە و دەستیان كرد بە وتاردان و داوایان كرد لە خەڵك مان بگرێت و لە ماڵدا بمێننەوە، بەڵام ئایا ئا ئەو هەمووە لە پێناوی ئیسلامدا.. لە پێناوی راگیركردنەوەی حوكمەكانی ئیسلاما كرا؟ نە بە خوا، بەڵكو ئەو هەڵچوونەیان، ئەو هەڵچوون كردنە بە خەڵك لە پێناوی روتبە و عەلاوات و دەرەجاتی ماڵییو كەراماتی شەخسییدا بوو. لە پێناوی ئەوانەدا

بەیاناتیان دەرکرد، کۆبوونەوەیان سازکرد، وتار هۆنینەوە و بە ئایاتی قورئان و فەرموودەکانی پێغەمبەر وتارەکانیان رازاندەوە.

بەڵێ، ئەو هەمووەیان لە پێناوی خۆیاندا، بۆ پاراستنی خۆیان کرد، لە پێناوی ئیسلامدا نەیانکرد، هەروەك ئیسلام لای ئەوانە لە خوارووی خودی خۆیانەوە تەماشای بکەن و کەرامەتی ئیسلام لە خوارووی کەرامەتی ئەوانەوە بێت! جێی داخە! هەندێك لەوانە لەو کۆبوونەوانەدا ویستیان یادی ئیسلام بکرێت، ئەم توورەییە لە پێناوی ئیسلامدا ئاراستە بکرێت، کەچی بێدەنگیان کردن و بیرەکەیانیان بەلاوە باش نەبوو، هەروەك کارکردن بۆ ئیسلام لەبەر چاوی زانایانی ئیسلامدا کارێکی نەگونجاو و خراپ بێت!

ئەی زانایانی ئیسلام! سەبارەت بە خۆتان و ئیسلام لە خوا بترسن.

ئەی زانایانی ئیسلام! ئێوە لەو کاتەوە کە نرخ و گرنگیی ئیسلام لە دڵتاندا هاتە خوارەوە، نرخ و گرنگییتان لای دەوڵەتان و لای حوکمڕانان گوم بوو و نەما.

ئەی زانایانی ئیسلام! سەربەرزیی ئێوە بەستراوە بە بەرزیی ئیسلامەوە، هێزی ئێوە لە هێزی ئیسلامەوەیە، جا ئەگەر ئەتانەوێ سەربەرزیی و هێز بکەوێتە گیانتان هەوڵبدەن بۆ سەربەرزیی و بەهێزبوونی ئیسلام.

ئەی زانایانی ئیسلام! ئەو حاڵەتەی کە بریتیبێ لە زمانگرتن لە بەیانکردنی حوکمی خوادا، لە چاوجوقاندن لەئاستی دوژمنانی خوادا لە کاتێکدا هەتکی حوکمی خوا ئەکەن، ئەو حاڵەتە بە هیچ جۆرێك ناوی موسڵمانەتی لێنانرێت.

ئەی زانایانی ئیسلام! ئەوە موسڵمانەتی نییە ئێوە لە (معاهد) پەیمانگاكاندا قوتابیان فێری ئەحكامی ئیسلام بكەن، لە كاتێكدا حكومەتەكانتان كار بەو حوكمانە ناكەن.

ئەی زانایانی ئیسلام! موسڵمانەتی ئەوە نییە لەسەر میمبەرەكان بووەستن خەڵكی فێری رەوشتی جوان و جێبەجێكردنی عیبادات بكەن، بەڵام لە رووی حوكم و حوكمڕانان و یاسادانان و قەزاوەتەوە، لە رووی كۆمەڵایەتیی و ئابوریی و هەڵسوكەوتەوە لەگەڵ دۆستان و دوژمناندا بە نەزانیی ئەو خەڵكە بهێڵنەوە.

بۆچی شت رۆشن ناكەنەوە بۆ خەڵك، خۆ كاری ئێوە رۆشنكردنەوەیە؟ بۆچی حوكمی ئیسلام بەرامبەر داگیركردن رۆشنناكەنەوە؟، بۆچی بۆیان بەیان ناكەن تا بزانن دۆست و یاریان كێیە و ئەبێ بە گژ كێدا بچن و بەرهەڵستی كێ بكەن؟

بۆچی بەیانی حوكمی ئیسلام ناكەن بۆ خەڵك، ئایا ئیسلام واجبی دەكات لەسەر خەڵك، ئیتاعەی ئەوانە بكات كە بە پێچەوانەی حوكمی ئیسلامەوە ئەجوڵێنەوە و بەئەمری هەوەسی نەفس كار ئەكەن، ئایا ئیتاعە كردنی ئەوانە واجبە؟ یاخۆ راپەرین لەدژیان واجبە؟

بۆچی بەیانی حوكمی ئیسلام ناكەن بۆ خەڵك لەرووی یاسا دەستكردەكانەوە؟ ئایا لەسەر موسڵمانان واجبە بە گوێیان بكەن، یان واجبە سەرپێچییان لێ بكەن؟

بۆچی بەیانی حوكمی ئیسلام ناكەن بۆ خەڵك لە سامان و ئیستغلال و ئیحتكاردا؟ بۆچی باسی جێبەجێكردنی ئەو حوكمە بەسەر گوزەرانی دارایی و ژیانی ئابوورییماندا ناكەن؟

بۆچی باسی حوکمی ئیسلام ناکەن بۆ خەڵك بەرامبەر بەو دەوڵەمەندە کار چەپەڵە و بەو هەژارە لە برسا مردووە، یان بەو دەوڵەمەندییە چەپەڵە و بەو هەژارییە کوشندەییە؟

بۆچی بەیانی حوکمی ئیسلام ناکەن بۆ خەڵك سەبارەت بەوانەی ئەچن بە گژ ئەوانەدا بانگی خەڵك ئەکەن بەرەو موسڵمانەتیی، یاخۆ یاریدەی ئەوانە ئەدەن کە ئەجەنگێن لە دژی ئەوانەی کار ئەکەن لە پێناوی ئیسلامدا؟

بۆچی بەیانی حوکمی ئیسلام ناکەن بۆ خەڵك لە ڕووی ئامۆژگاریی و بەیانکردنەوە، ئایا بە درێژایی تەمەن یەکجار واجبە، یاخۆ دووبارەکردنەوەیان هەر کە پێویست بێت واجبە، تا بیری خەڵك بکەوێتەوە کە پەیڕەوییکردنی ئیسلام لە هەموو کات و شوێنێکا لە هەموو حاڵەتێکدا واجبە؟

بۆچی بەیانی حوکمی ئیسلام ناکەن لە کەسێکدا وێڵە، عەودالە بە شوێن ڕێزی کەسایەتیی خۆیدا، کەچی دوور ئەکەوێتەوە لە باسی قەدر و ڕێزی ئیسلام؟

ئەی زانایان! من ئینکاریی لەوەدا ناکەم کە لە ناو ئێوەدا کۆمەڵێکی کەمی خاوەن کەرامەت هەیە و بەپێی قورئان جووڵاونەتەوە، لەسەر فەرمانی خوا بەردەوام بووە لە ژیانیدا، هەروەها ئەزانم لە ئێوەدا هەیە زۆر لە زانستو هێز و ژیانی خۆی بەخشیوە لە ڕێگەی دامەزراندنی حوکمی قورئاندا، لەوەشدا ڕەخنەی ڕەخنەگران و سەرزەنشتی سەرزەنشتکاران ساردی نەکردووەتەوە، بەڵام سوێند بە خوا ئەمانەتان زۆر کەمن و حەزیش ناکەن لە ئێوەمانان بدرێنە قەڵەم و بە ناوی ئێوەوە ناوببرێن، ئەوەش بزانین جوانیی کاری ئەم کۆمەڵە کەمە خێرکارە، ناشیرینی کارەکانی ئێوە ناسڕێتەوە و باری گوناهتان سووك ناکات و سڕوساردیی و بێ موبالاتیتان پەڕۆ ناکات.

ئەی زاناکان! دەی ئێوەش وەك ئەو کۆمەڵە خێرکارە بن، لەسەر رێوشوێنی ئەوان بڕۆن، کار بکەن بۆ ئیسلام، چونکە دەمێکی دوور و درێژە بێدەنگن لە ئیسلام، گەر وەها بن و وەهاش بکەن، سوێند بەخوا بۆ خۆتان و بۆ ئیسلامیش چاك ئەبێت.

کتێبەکانی پڕۆژەی تیشك

ژ	ناوی کتێب	نووسەر
١	بەئیسلامکردنی کورد، ماستەرنامە یان هەڵەنامە؟	ن: فازل قەرەداغی
٢	نەزانیی و بێشەرمیی، بەشێك لە چەواشەکارییەکانی مەریوان هەڵەبجەیی لە کتێبی (سێکس و شەرع و ژن)دا	ن: عومەر کەمال دەروێش
٣	ئاشتینامە، وەڵامێك بۆ (خوێننامە)ی زەردەشتی	ن: ئامینە صدیق
٤	فەتواکەی مەلای خەتێ، ئەفسانەی مێژوونووسێك	ن: حەسەن مەحمود حەمەکەریم
٥	صەلاحەددینی ئەیيوبی، گەورەتر لە رەخنەگرانی، گفتوگۆ لەگەڵ پرۆفیسۆر دکتۆر موحسین موحەممەد حسێن	ئا: ئارام عەلی سەعید
٦	بەرەو بەختیاری ئافرەت (بەرگی یەکەم)	جەمال حەبیبوڵلا (بێدار)
٧	ئازادیی رادەربڕین لە رۆژئاوا، لە سەلمان روشدییەوە بۆ رۆجیە گارودی	ن: د. شەریف عەبدولعەزیم و: وەرزێر حەمەسەلیم
٨	بەجیهانیکردن، دیدێکی ئیسلامیی	ن: د. موحسین عەبدولحەمید و: حەمەکەریم عەبدوڵلا
٩	کوردستان لەبەردەم فتوحاتی ئیسلامیدا	ن: حەسەن مەحمود حەمەکەریم
١٠	بەرەو بەختیاریی ئافرەت (بەرگی دووەم)	ن: جەمال حەبیبوڵلا (بێدار)
١١	مێژووی دێرینی کوردستان (کتێبی سێیەم)	ن: فازل قەرەداغی
١٢	سەدەیەك تەمەنی نوورین، مامۆستا عەبدولکەریمی مودەڕیس بە پێنووسی خۆی بناسە	ئا: عەبدولدائیم مەعروف هەورامانی
١٣	دەوڵەتی خیلافەت، بوژاندنەوەی کۆمەڵگەو گەشەسەندنی شارستانییەت	ن: ئیکرام کەریم
١٤	لە سەرگوزشتەکانی ژیان، ئەدەبی گاڵتەوگەپ، روداوی مێژوویی، بیرەوەریی	ن: شێخ موحەممەد خاڵ

١٥	پرۆژەی دەستووری هەرێمی کوردستان رامانو سەرنجو پێشنیار	ئا: پرۆژەی تیشك
١٦	بیستو سێ سالٚ سەروەریی	ن: ئەحمەد حاجی ڕەشید دکتۆر صەباح بەرزنجی پێشەکی بۆ نووسیوە
١٧	قورئـان وەحـی ئاسمانـە، نـەك ڕەنگدانـەوەی سەردەمی خۆی	ن: بەکر حەمەصدیق
١٨	ئیسلامو سیاسەت، لێکۆڵینەوەیەك لەمەڕ پەیوەندی نێوان ئیسلامو سیاسەت	ن: ئارام قادر
١٩	سوپای ئەییوبیان لە سەرودەمی سەڵاحەددیندا پێکهاتنی، ڕێکخستنی، چەکەکانی، هێزی دەریاییو شەڕو جەنگە گرنگەکانی	ن: پرۆفیسۆر دکتـۆر موحـسێن موحەممەد حسێن و: عوسمان عەلی قادر
٢٠	پوختەیەك دەربارەی ڕۆژوو	ن: عەبدوڕڕەحمان نەجمەدین
٢١	رۆڵی پرشنگداری زانا موسوڵمانەکان لە پێشکەوتنە زانستییەکاندا	ن: د. کاوە فەرەج سەعدون
٢٢	یەکـەمین دەسـتووری نووسـراو لـە جیهانـدا، بەڵـگەنامەیەکی گـرنگی سـەردەمـی پێغەمبـەر (صلی الله علیه وسلم)	ن: موحەممەد حەمیدوڵڵا و: شوان هەورامی
٢٣	ئیـسلامناسیی یـان ئیـسلامنەناسیی، وەڵامێـك بـۆ کتێبی (ئیسلامناسی) عەلی میرفطروس	ن: ئیکرام کەریم
٢٤	بەرەو بەختیاریی ئافرەت (بەرگی سێیەم)	ن: جەمال حەبیبوڵڵا (بێدار)
٢٥	ئیشکردن نەك تەمەڵی	عەبدولعەزیز پارەزانی
٢٦	دوورگەی بیناسازان، چیرۆکێکی پەروەردەییە بـۆ گەورەو بچووکی ئەم نەوە نوێیە	نووسـینی: د. عەبدولحەمیـد ئەحمەد ئەبو سلێمان وەرگێڕانـی: ئامینـە صـدیق عەبدولعەزیز

٢٧	زمانی گەردەلوول، خەونی شنەبا کۆمەڵە دیدارێکە لەسەر شیعر، فەرهەنگ، زمان، تەسەووف، ڕۆژهەلاتناسی، ژن، ڕەخنەی ئەدەبی، ڕووناکبیر و دەسەلات	فەرهاد شاکەلی
٢٨	هەڵەبجە ١٨٨٩ ـ ١٩٣٠، لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە	ن: عادل صديق
٢٩	بەرگری لە قورئان دژی ڕەخنەگرانی	ن: عەبدورڕەحمان بەدەوی و: وەرزێر حەمەسەلیم
٣٠	فەرموودە هاوبەشەکانی بوخاری و موسلیم	ئامادەکردن و وەرگێڕانی: حەمەکەریم عەبدوڵلا
٣١	مەلا ئیدریسی بەدلیسی، ڕۆڵی لە یەکخستنی میرنشینە کوردییەکاندا	ن: حەسەن مەحمود حەمەکەریم
٣٢	شێخ مەحمودی حەفید (١٩٢٢ — ١٩٢٥)	ن: ئومێد حەمەئەمین
٣٣	ئیسلام لەبەردەم دوڕیاندا	ن: لیوبو لدڤایس و: عەبدول حسێن
٣٤	ڕامیاری لە ئیسلامدا	ن: ئەحمەد کاکە مەحمود
٣٥	وەلامی پرسیارەکان، ڕەواندنەوەی کۆمەڵێك گومان سەبارەت بە ڕاستییەکانی ئیسلام	ن: دکتۆر کەریم ئەحمەد
٣٦	مرۆڤ و پەیامداری	ن: قانع خورشید
٣٧	سەید قوتب، لە هاتنەدنیاوە تا شەهیدبوون	ن: د. سەلاح عەبدولفەتاح ئەلخالیدی و: تارق نەجیب رەشید
٣٨	عوسمانی کوڕی عەففان، کەسایەتی و سەردەمەکەی	ن عەلی موحەممەد سەللابی و: حەمید موحەممەد عەبدوڵلا
٣٩	خوانی ڕووح، توێژینەوەیەکە دەربارەی گەورەیی و پیرۆزیی نوێژ	ن: مەلا ئەحمەدی شەریعە

٤٠	ئەلفبێی لاتینی.. زمانی ستاندارد	ئامادەکردنی: رەوشت محەمەد
٤١	بنەماکانی فیقهی ئیسلامیی(بەرگی یەکەم)	نووسینی: د. صباح بەرزنجی
٤٢	پوختەیەك دەربارەی راگەیاندن و راگەیاندنی ئیسلامیی	ن: ئەحمەد ئیبراهیم وەرتی
٤٣	دەروازەیەك بۆ زانستەکانی قورئان	ن: ئیکرام کەریم
٤٤	بیرەوەرییەکان دەبنە گرنگ، دیمانەی مامۆستای دێرین ئەحمەد سەعید	ئا: ئەحمەد حسین ئەحمەد
٤٥	گەنجینەکانی دوورگەی بیناسازان	ن: د. عەبدولحەمید ئەحمەد ئەبوسلێمان و: بوشرا صدیق عەبدولعەزیز
٤٦	فڕی فڕی قەل فڕی	نووسینی: مەلا موحەممەدی جەلی کۆیی (مەلای گەورە) قانع خورشید پێشەکی بۆ نووسیوەو رێکیخستووەتەوەو پەراوێزی بۆ داناوە
٤٧	کۆچ کۆمەڵە چیرۆکێکی واقیعیی کۆمەڵایەتییە	نووسینی:یوسف حاج ئەحمەد وەرگێڕانی: کاوە محەمەد شارباژێڕی
٤٨	پەروەردەی منداڵان لە ئیسلام دا	نووسینی: د. عەبدوڵڵا ناصح عەلوان وەرگێڕانی:ناصح ئیبراهیم سازانی
٤٩	ئیمام حەسەن بەننا ١٩٠٦ – ١٩٤٩	نووسینی: مصطفی محمد الطحان وەرگێڕانی:محمد عبدول رحیم

٥٠	مێژووی کوردەکانی جەزیرە ٤٤٧-٦٥٦ ك	نووسینی: ئومێد بەهرامی نیا وەرگێڕانی: عبدالرحیم معرفتی
٥١	ئایا خوا کچی هەیە ؟ وەڵامێك بۆ کتێبی (کچانی خوا)	نووسینی: ڕوقیە صدیق عبدالعزیز
٥٢	گەشتی قیامەت	نووسینی: ناصح ئیبراهیم سازانی
٥٣	بیری ئوسووڵیی ئیسلامی (لەنێوان خوێندنەوەو نەخوێندەواریدا	فاضل قەرەداغی
٥٤	دەروازەیەك لەمەڕ کێشەی ڕۆچوون هۆکار.. کاریگەرێتی .. چارەسەر	ئامادەکردنی : یاسین ئەحمەد زەنگەنە
٥٥	ئاین لە فیکری مەسعود محەمەد دا	نووسینی: عومەر عەلی غفور
٥٦	ئیسلام لە نێوان نەزانی عالمەکانی و بێ توانایی نەوەکانی	نووسینی: جەمال حەبیبوڵا